

مقاله پژوهشی

سیر تحول معماری «حیاط» در خانه‌های تاریخی میبد (دوره‌های آل مظفر، صفویه و قاجاریه)

فهیمة محبی^۱، سمیه امیدواری^{۲*}، حمیدرضا بیگ‌زاده شهرکی^۳

۱- کارشناسی ارشد معماری، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه علم و هنر، یزد، ایران

۲- دانشیار، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه علم و هنر، یزد، ایران

۳- استادیار گروه معماری و شهرسازی، دانشگاه ملی مهارت، تهران، ایران

چکیده

این مقاله به بررسی سیر تحول معماری «حیاط» در خانه‌های تاریخی شهرستان میبد در سه دوره آل مظفر، صفویه و قاجاریه می‌پردازد. حیاط به‌عنوان یکی از اجزای اصلی و کلیدی خانه‌ها در معماری این دوره‌ها و بلکه بخش عمده‌ای از ادوار معماری ایرانی، نقش مهمی را در شکل‌گیری فضاهای زندگی و تعاملات اجتماعی ایفا کرده است. با توجه به اقلیم گرم و خشک دشت یزد-اردکان، طراحی حیاط‌ها به‌گونه‌ای است که ضمن تأمین آسایش ساکنان، امکان تهویه طبیعی و نورگیری مناسب را فراهم می‌آورد. پژوهش حاضر با استفاده از روش تحقیق توصیفی-تحلیلی و مقایسه تطبیقی بر مبنای داده‌های حاصل از مطالعات کتابخانه‌ای و مشاهدات میدانی، به بررسی ۴۸ خانه تاریخی از سه دوره مذکور پرداخته و ۱۵ نمونه منتخب را به تفصیل تحلیل کرده است. نتایج این تحقیق نشان‌دهنده آن است که حیاط‌ها در این ادوار نه تنها به‌عنوان فضایی برای زندگی روزمره بلکه به‌عنوان نقطه کانونی تعاملات اجتماعی؛ با عملکردهای متنوع همچون؛ فضایی برای نورگیری و تهویه مناسب، باغ‌ها و باغچه‌های دلگشا با تناسبات ماهرانه با عناصری چون جوی و حوض آب، سایه‌بان‌ها و محل‌هایی برای گذراندن اوقات فراغت پدیدار گشته‌اند و فضایی دلپذیر، با سرشار از لحظات دل‌انگیزی را برای ساکنان به ارمغان آورده‌اند و با انعطاف‌پذیری بالایی خود توانسته‌اند نیازهای مختلف انسانی را پاسخگو باشند و همچنان جایگاه خود را در معماری ایرانی حفظ کنند. این پژوهش در نهایت، برآیند کلی وضعیت حیاط در خانه‌های میبد را به لحاظ؛ هندسه، موقعیت استقرار، جهت‌گیری، میزان حضور عناصر طبیعت و نسبت کلی پر و خالی خانه‌ها در سه دوره مورد مطالعه و ارائه نموده و به مقایسه تطبیقی آنها پرداخته است.

تاریخ دریافت:

۳۰ اردیبهشت ۱۴۰۴

تاریخ پذیرش:

۰۶ اردیبهشت ۱۴۰۵

کلیدواژه‌ها:

حیاط،

سیر تحول،

خانه‌های تاریخی،

آل مظفر، صفویه،

قاجاریه،

میبد

doi : 10.22034/AHDC.2026.22692.1848

۱- مقدمه

ویژگی شاخص خانه‌های منطقه یزد به دلیل اقلیم گرم و خشک آن، قرارگیری حیاطها در مرکز و استقرار اتاقها در پیرامون آنهاست. در مرکز حیاط، حوض یا جوی آب برای حفظ رطوبت و تعدیل دما طراحی شده‌اند. این عناصر نه تنها به زیبایی فضا کمک می‌کنند بلکه نقش مهمی در ایجاد شرایط آسایش برای ساکنان ایفا می‌کنند. مطالعات انجام شده در شهر میبد نشان می‌دهد که بارزترین و مهم‌ترین مشخصه معماری خانه‌های سنتی این منطقه، سازمان‌دهی فضاها پیرامون یک حیاط کوچک مرکزی است. اگر کوچک‌ترین واحد معمارانه در ایران را سرپوشیده‌ای ساده به نام اتاق فرض کنند و نحوه پیوستن این سرپوشیده‌ها و اتاقها را دور حیاط نوعی ترکیب در نظر بگیرند، می‌توانند یکی از صورت‌های پایدار و همیشگی معماری ایران را اتاق‌های پیرامون حیاط بدانند. این ترکیب فضایی نه تنها کارکردهای مختلفی را برای ساکنان فراهم می‌آورد بلکه حس تعلق و ارتباط با طبیعت را نیز تقویت می‌کند. عنصر حیاط، میراثی از معماری گذشته و امانت‌دار معماری آینده است (اسفنجاری، ۱۳۸۵: ۱۷۰). از آنجاکه حیاط یکی از عناصر کلیدی و نظام‌دهنده بناهای تاریخی ایران - به‌ویژه در محدوده فلات مرکزی - محسوب می‌شود، تقریباً در هیچ برهه‌ای از زمان، خانه‌ای فاقد حیاط قابل تصور نبوده است، اما امروزه انبوه زیادی از خانه‌های بدون حیاط (همانند آپارتمان‌ها) نمود یافته‌اند (صنعتی، ۱۳۹۳: ۹۸). هدف این مقاله ضمن توجه مجدد به ارزش حیاط، بازخوانی ویژگی‌ها و بررسی سیر تحول حیاط خانه‌های شهرستان کهن میبد (واقع در دشت مهم و تاریخی یزد - اردکان) در سه دوره تاریخی آل مظفر، صفوی و قاجار است. لذا سعی شده علاوه بر بررسی و تحلیل عملکرد و جایگاه حیاط خانه‌های این سه دوره در شهرستان میبد، نگاهی دقیق و تحلیلی به سیر تحول آن‌ها صورت بگیرد.

۱-۱ پرسش‌های تحقیق

- حیاطها در معماری خانه‌های تاریخی شهرستان میبد دارای چه ویژگی‌ها و مؤلفه‌هایی هستند؟
- سیر تحول معماری حیاط در خانه‌های میبد از دوره آل مظفر تا قاجار به چه صورت بوده است؟

۱-۲ روش تحقیق

این پژوهش به لحاظ هدف در زمره پژوهش‌های کاربردی قرار دارد و با استفاده از رویکرد توصیفی - تحلیلی و مقایسه تطبیقی تدوین شده است. اطلاعات و داده‌های موردنیاز از طریق بررسی اسناد و مستندات تاریخی، مشاهدات میدانی، مراجعه به منابع شفاهی و مطالعات کتابخانه‌ای گردآوری شده است. جمع‌آوری اطلاعات و داده‌های مربوط به خانه‌های سنتی شهرستان میبد با همکاری اداره میراث فرهنگی شهرستان میبد به انجام رسیده است که شامل ۴۸ خانه از سه دوره (آل مظفر، صفویه و قاجاریه) است. از این خانه‌ها، ۱۲ مورد آنها انتخاب و مورد تحلیل عمیق‌تر و تفصیلی‌تر قرار گرفته‌اند.

۱-۳ پیشینه پژوهش

کتاب "فاز اول: خانه‌های مظفری میبد" آرشیو اداره میراث فرهنگی شهرستان میبد به بررسی جامع تمامی خانه‌های دوره مظفری در میبد پرداخته است (اسفنجاری، ۱۳۸۴). کتاب "فاز دوم: خانه‌های صفوی میبد" آرشیو اداره میراث فرهنگی شهرستان میبد به بررسی جامع تمامی خانه‌های دوره صفوی در میبد پرداخته است (اسفنجاری، ۱۳۸۵). کتاب "فاز سوم: خانه‌های قاجار میبد" آرشیو اداره میراث فرهنگی شهرستان میبد به بررسی جامع تمامی خانه‌های دوره قاجار در میبد پرداخته است (اسفنجاری، ۱۳۸۶). کتاب «میبد، شهری که هست» چکیده‌ای از پژوهش‌های شهرسازی و معماری انجام شده در سال‌های ۱۳۷۸ تا ۱۳۸۳ در شهر تاریخی میبد است. این کتاب به دو بخش تقسیم می‌شود: بخش نخست به بررسی ویژگی‌های جغرافیایی و طبیعی بستر شهر می‌پردازد و بخش دوم تحت عنوان «شهرستان میبد» به توصیف مهم‌ترین بخش شهر و وضعیت قنوات و باغ‌ها اختصاص دارد (اسفنجاری، ۱۳۸۵). کتاب «رواق نظر» مشتمل بر ده مقاله با موضوع معماری ایران و با تمرکز بر حوزه مبانی نظری این معماری تدوین شده است (ندیمی و اولیاء، ۱۳۹۳). مقاله‌ای با عنوان «پیدایش بادگیر در خانه‌های دشت یزد- اردکان» هدف این مقاله ردیابی ریشه‌های تاریخی بادگیر در معماری خانه‌های

دشت یزد- اردکان است. در این بررسی قدیمی‌ترین خانه‌های برپای دشت که تاکنون شناسایی شده‌اند، متون تاریخی و قدیمی‌ترین بناهای یادمانی منطقه مورد استناد قرار گرفته‌اند (ابوئی و همکاران، ۱۳۹۱). مقاله «نگاهی به معماری سنتی در میبد» به تحلیل بافت متراکم و فشرده این شهر پرداخته است. بافت میبد شامل فضاهای شهری محصور، کوچه‌های باریک و نامنظم و ساختمان‌های متصل‌به‌هم است که بر اساس جهت آفتاب و باد طراحی شده‌اند (طباطبایی و همکاران، ۱۳۹۳). مقاله «بررسی و تحلیل الگوهای پایداری در معماری مناطق گرم و خشک: مطالعه موردی شهر میبد» نیز به بررسی الگوهای معماری سنتی در این شهر با پیشینه چند هزارساله پرداخته و نشان می‌دهد که بافت و معماری بومی میبد تحت تأثیر شرایط اقلیمی و اصول معماری پایدار شکل گرفته است (سلطان‌زاده، ۱۳۹۲). مقاله «بررسی نقش حیاط در معماری خانه‌های سنتی ایران» تأکید می‌نماید که حیاط بخش جدایی‌ناپذیر خانه‌های سنتی ایرانی است. اکثر این خانه‌ها حداقل یک حیاط دارند که با سلسله مراتبی از ورودی‌ها، سایر فضاهای خانه را سازمان‌دهی می‌کند (فرهادی یکتا، ۱۴۰۰). مقاله‌ای با عنوان «گونه‌شناسی حیاط در مسکن سنتی حیاطدار شهر یزد» نشان می‌دهد که عوامل فرهنگی مذهبی و شأن اجتماعی صاحب‌خانه نیز بر طراحی حیاطها تأثیرگذار بوده‌اند (خدابخشی و همکاران، ۱۴۰۰). مقاله «حیات شیعه و تأثیر آن بر معماری حیاط در خانه‌های سنتی یزد» به بحث پیرامون سیر تحول خانه‌های یزد در دوره‌های ایلخانی، صفوی و قاجار پرداخته و نشان می‌دهد که چگونه تغییرات مذهب رسمی در دوره صفویه و گسترش گرایش‌ها و باورهای شیعی در این دوره و پس‌از آن، معماری حیاط را دگرگون نموده و آن را به بستری برای برگزاری آئین‌های مختلف مذهبی مبدل می‌نماید (بیگزاده شهرکی و کارگر شورکی، ۱۳۹۲). مقاله‌ای با عنوان «معیارهای طراحی در ساختار حیاط مرکزی و تالار تابستان‌نشین خانه‌های قاجار یزد» به بررسی معیارهای طراحی در این ساختارها پرداخته است. نتایج این مقاله شامل شناخت هندسه حاکم بر فضاها و روابط آن‌هاست (یزدی و همکاران، ۱۳۹۸). در نهایت، مقاله «ارزیابی الگوی کیفی حیاط در خانه‌های معاصر یزد» بیان می‌کند که حیاطها به دلیل تقلید ناآگاهانه از معماری غرب، از اهمیت پیشین خود فاصله گرفته‌اند. هدف این پژوهش، شناسایی عوامل مؤثر بر کیفیت حیاط خانه‌های معاصر بوده است (فخرالدین و بهپور، ۱۳۹۴). پیشینه فوق‌نمایانگر تأثیرات عمیق اقلیمی، فرهنگی و اجتماعی بر طراحی فضاهای باز، به‌ویژه حیاطها در معماری سنتی ایران است. پژوهش‌ها نشان می‌دهند که بافت تاریخی میبد نه‌تنها تحت تأثیر شرایط جغرافیایی و اقلیمی قرار دارد بلکه دارای ویژگی‌های منحصربه‌فردی است که معماری آن را از سایر مناطق متمایز می‌کند. باوجود پرداختن پژوهشگران به موضوع حیاط از زوایای مختلف، جستجوهای نگارندگان مقاله حاضر نشان داد که سیر تحول حیاط در خانه‌های تاریخی شهرستان میبد - مشخصاً در ادوار آل مظفر، صفویه و قاجار - علی‌رغم اهمیت آن، تاکنون به نحو جامع و مدونی موردپژوهش قرار نگرفته و از اشارات مختصر در برخی منابع پراکنده فراتر نرفته است.

۲- چارچوب نظری تحقیق

فضاهای معماری را به لحاظ عناصر سازنده و محصورکننده می‌توان در سه دسته فضاهای «باز»، «نیمه‌باز» و «بسته» قرار داد. در غالب معماری‌های ادوار و مناطق مختلف جهان ترکیب‌هایی متنوع از این سه نوع فضا دیده می‌شود و یکی از عوامل گوناگونی و تنوع معماری‌های ادوار یا مناطق مختلف جهان را نیز می‌توان در نحوه تشکّل همین ترکیب‌ها و نسبت میان فضاهای باز، نیمه‌باز و بسته در آنها جستجو نمود. باوجودآنکه بخش عمده سکونت و عملکردهای مورد انتظار از بناها و مجموعه‌های معماری، در فضاهای بسته رخ می‌دهند اما فضاهای باز نیز بنا به تأثیرات کیفی، عملکردی، اقلیمی و سلسله‌مراتبی، همواره در معماری‌های مختلف نقش چشمگیری را ایفا نموده‌اند؛ تا جایی که به معماری برخی ادوار زمانی یا بازه‌های جغرافیایی، هویت‌های ویژه‌ای بخشیده‌اند.

۲-۱- جایگاه عام فضاهای باز

از ادوار گذشته تا به امروز، فضاهای باز همواره موردتوجه معماران ایرانی بوده‌اند و تمام ساختار ساختمان‌ها به‌گونه‌ای طراحی می‌شدند که سازمان‌دهی و شکل‌گیری مناسب فضاهای باز در آن‌ها مدنظر قرار گیرد. اصول پایدار معماری در

گذشته، در فضاهای باز نیز قابل مشاهده است؛ از جمله این اصول می‌توان به احترام به طبیعت، اهمیت دادن به تناسبات، وحدت، هماهنگی با اقلیم، ایجاد حس مکان و هویت فضایی اشاره کرد. در این میان، توجه ویژه‌ای به فضای باز در طراحی مسکن ایرانی شده است (فرخزاد، مدیری دوم، ۱۳۹۳: ۸۱). فضای باز برای اولین بار در سال ۱۸۳۳ به صورت اصطلاح کاربردی مورداستفاده قرار گرفت. اولین تعاریف در مورد فضای باز در قرن بیستم مطرح شد که فضا را تهی می‌دانست و هر آنچه از فضا باقی می‌ماند را به صورت احجام توپر تصور می‌کرد (مظفر و اسدپور، ۱۳۹۱: ۳). ایده فضای باز در آغاز به صورت فرم شناخته می‌شد و توجهی به عملکرد آن نمی‌شد. فضای باز شامل عرصه‌های خصوصی و مقیاس کوچک مانند حیاط مرکزی و گودال باغ است و همچنین فضاهای شهری با مقیاس بزرگ‌تر مانند میادین، کوچه‌ها و معابر را شامل می‌شود. از نظر عملکردی، این فضاها شامل فضاهای ارتباطی مانند کوچه‌ها و معابر و فضاهای تجمعی و مرکزی مانند حیاط، میدان و لرد هستند (احمدی، ۱۳۹۱: ۸۴).

۲-۲- حیاط؛ مفهومی ویژه در تعریف فضای باز

در فرهنگ دهخدا، «حیاط» به معنای محوطه و هر جای دیوار بسته و سرای خانه تعریف شده است؛ ساحت میان سرا و صحن سرا، خلوت‌خانه و محیطی سرسبز و بانشاط در دل خانه که محل آسایش خانواده است (بهرامی، ۱۳۹۲: ۴). حیاط به عنوان اتاقی بدون سقف، هسته اصلی خانه به شمار می‌رود و از لحاظ اقلیمی، فضای بیرونی خانه محسوب می‌شود؛ اما از نظر مکانی به عنوان فضای داخلی محدود و حفاظت شده تعریف می‌شود. مفهوم حیاط به عنوان فضایی مرکزی با نظم هندسی، درون‌گرا و مرتبط با فضاهای اطراف، محوری برای سازمان‌دهی فضاهاست که تصویری از باغ، نمادی از بهشت و اشاره به آسمان داشته و تعامل نزدیکی با اقلیم گرم و خشک دارد (یزدی، ۱۳۹۸: ۹۷). حیاط مرکزی در خانه‌های ایرانی نه تنها فضای زندگی را شکل می‌دهد بلکه به عنوان یک عنصر کلیدی در طراحی معماری سنتی عمل می‌کند. این فضا با فراهم کردن شرایط مناسب برای تهویه طبیعی، نورگیری و ایجاد ارتباط بصری با طبیعت، نقش بسزایی در آسایش و نیازهای مادی و معنوی ساکنان ایفا می‌کند.

۲-۲-۱- حیاط در خانه ایرانی

حیاط در خانه‌های ایرانی، محل جمع شدن و تعامل اعضای خانواده است، حیاط با ادغام چند عنصر طبیعی مانند آب، درخت و نور خورشید، فضاهای مختلف را به هم متصل کرده و محیطی سرسبز و سرزنده ایجاد می‌کند. به عنوان مثال، حیاط به عنوان یک سیستم تهویه طبیعی عمل کرده و امکان عبور بادهای مناسب را فراهم می‌آورد. همچنین، این فضا نقش مهمی در سازمان‌دهی سایر فضاهای خانه ایفا می‌کند و به عنوان سرپناهی امن و آرام برای آسایش خانواده عمل می‌کند. حیاط خانه‌های تاریخی یکی از ملزومات زندگی ایرانیان بوده و بر اساس نیازهای مادی و معنوی، همچنین رعایت سلسله‌مراتب فضاهای خصوصی و عمومی در داخل و خارج خانه، انواع و اقسام مختلفی دارد که از حیاط‌های سنتی تشکیل شده است (مظاهری، ۱۳۹۷: ۹۹).

جدول ۱. مهم‌ترین نقش‌های حیاط در انسجام خانه‌های ایرانی (زینلیان، ۱۳۹۶: ۱۸)

نقش اجتماعی و فرهنگی	نقش اقلیمی و محیطی
محرمیت	نورگیری
مراسم و جشن	جلوگیری از باد مزاحم
تقدس فضایی	ایجاد سایه
امنیت	
محافظة از اعضای خانواده در برابر دید آزاردهنده بیرون، از طریق درون‌گرایی	به عنوان منبع نور در میان فضاهای اطراف
قابلیت تبدیل شدن به چندین فضایی به دلیل قرار گرفتن در مرکز خانه	با درون‌گرایی و پشت کردن به فضاهای باز بیرون
رابطه‌ای هماهنگ با طبیعت	ایجاد فضای خنک با سایه به دلیل محصوریت و دیوارهای بلند
از طریق درون‌گرایی	

نقش کالبدی و ساخت	ارتباط‌دهنده فضایی	به‌عنوان فضای میانی و ارتباط با سایر فضاهای مصنوعی [یک عنصر جمع‌کننده و پخش‌کننده مهم و قوی]
	انعطاف‌پذیری	نقش‌های چندگانه به‌عنوان یک عنصر فرازمانی و مکانی
	سلسله‌مراتب فضایی	ایجاد سطوح و روابط تعریف‌شده و حفظ حریم خصوصی فضاها
	محوربندی	سازمان‌دهی فضاهای اصلی در جهت و تنوع فضایی

به جدول ۱ می‌توان نقش عملکردی و فعالیتی را نیز اضافه کرد؛ به‌گونه‌ای که حیاط در معماری خانه‌های ایرانی، کانون تحقق قسمت عمده‌ای از عملکردها و فعالیت‌هاست و می‌توان ادعا نمود که بخشی از جریان زندگی روزمره خانواده در حیاط شکل می‌گیرد.

۲-۳- حیاط‌های ایرانی در اقلیم گرم و خشک

در طول تاریخ، ویژگی‌های تأثیرگذار در شکل‌گیری حیاط مرکزی در اقلیم خاص ایران و فرهنگ غنی آن، موجب تنوع و نوآوری ویژه‌ای در معماری مسکونی این سرزمین شده است. به‌طور کلی می‌توان گفت که به دلیل شکل‌گیری فضای باز (حیاط) در کنار فضای مسکونی، دو الگوی کلی در معماری مسکونی ایران شکل گرفته است:

- ۱- معماری درون‌گرا که محور بحث این مقاله است و در آن عمدتاً حیاط مرکزی در کانون توجه قرار دارد.
 - ۲- معماری برون‌گرا که خارج از گفتگوی حاضر است و عموماً فضای باز پیرامون فضای مسکونی را شامل می‌شود.
- در معماری درون‌گرا، فضاهای داخلی ارتباط بصری خاصی با فضای شهری بیرون ندارند و بازشویایی به کوچه یا گذر مشاهده نمی‌شود یا بازشوها در ارتفاعی قرار می‌گیرند که دید غیرمستقیم شکل بگیرد. اقلیم به‌عنوان یکی از مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار در شکل‌گیری حیاط مرکزی در شهرها و معماری سنتی - بومی ایران، به‌ویژه در پهنه گرم و خشک، نقش بسزایی ایفا می‌کند. معماری این شهرها به دلیل وجود هوای گرم و خشک و تأثیر تابش خورشید، ساختاری فشرده و متراکم دارند. فرهنگ نیز یکی دیگر از عوامل تأثیرگذار است؛ حیاط مرکزی یکی از عناصر مهم در اکثر شهرهای مسلمان‌نشین بوده است. بررسی شهرهای تاریخی مسلمانان نشان می‌دهد که علی‌رغم قرارگیری این شهرها در مناطق گرم و خشک، سازمان‌دهی و شکل‌گیری آن‌ها باهدف ایجاد هماهنگی و تعادل بین محیط مصنوعی، طبیعت و نیازهای انسانی صورت گرفته است. مسلمانان با استفاده از قوانین طبیعی و شناخت ویژگی‌های عناصر طبیعی، محیط شهری هماهنگ، متعادل و مناسب برای زندگی انسان ایجاد کرده‌اند. وجود حیاط باز مرتبط با خانه، امری غالب در شهرهای دوره اسلامی بوده است (زارع و همکاران، ۱۳۹۱: ۵۳). از لحاظ کالبدی-کارکردی، حیاط‌ها در خانه‌های درون‌گرا به ۱۰ گروه تقسیم می‌شوند که عناصر و فضاهای اطراف هر یک از این حیاط‌ها و نحوه طراحی آن‌ها مطابق با عملکردشان است.

جدول ۲: انواع حیاط از لحاظ کالبدی - کارکردی (سلطان‌زاده، ۱۳۸۹: ۸۳-۸۱)

شماره	عنوان	توضیحات
۱	حیاط مرکزی	معمولاً به انواع حیاط‌هایی اطلاق می‌شود که در آن فضا حداقل در یک طرف و بیش از چهار ضلع ساخته می‌شود و تنها یا مهم‌ترین و اصلی‌ترین فضا برای تأمین نور، تهویه فضاهای خانه، ارتباطات درونی مابین فضاهای خانه و برخی کارکردهای دیگر است. قرار گرفتن فضاهای ساخته‌شده در اطراف حیاط، به‌ویژه در حیاط خانه‌های بزرگ و بسته شدن این‌گونه حیاط‌ها از چهار طرف با اتاق و یا حداقل با دیوار باعث شده است که آن را حیاط مرکزی نامیده‌اند و در متون قدیمی به آن میان‌سرا می‌گفتند.
۲	گودال باغچه	نوعی از حیاط‌های مرکزی می‌باشند که سطح آن از سطح معبر یا کف قسمت اصلی خانه پایین‌تر باشد. در گونه‌ای از موارد، حیاط خانه دارای دو سطح می‌شده است؛ به‌گونه‌ای که گودال باغچه، سطحی از حیاط مرکزی را در بر می‌گرفت. دلیل احداث گودال باغچه معمولاً دسترسی به آب روان بوده است که در برخی مناطق شهرهای کویری از زیر قسمتی از خانه‌ها عبور می‌کرده است و موجب به‌وجود آمدن فضای خنک، حوض یا سرداب برای تابستان می‌شده است. گودال باغچه‌ها فقط در برخی از شهرهای کویری و مرکزی، طراحی و ساخته می‌شوند.

۳	نارنجستان	در گذشته، در قسمتی از خانه، حیاط کوچکی ساخته می‌شده است که اطراف حیاط، اتاق‌هایی بوده است و این حیاط فضای مطبوع و دلپذیر را در فصل پاییز و زمستان برای ساکنان خانه ایجاد می‌کرده است. دلیل آنکه این حیاط از حیاط اصلی خانه کوچک‌تر بوده آن است که ساکنان بتوانند در فصل سرما حیاط را با استفاده از چادر از طریق سقف و بلندی اتاق‌های اطراف آن بیوشاند تا جریان هوا را کنترل کنند و از خشک شدن درختان حیاط جلوگیری کنند.
۴	حیاط خلوت	نوعی حیاط که معمولاً جنبه خدماتی دارد و در قسمتی از خانه برای تأمین نور و تهویه، تعبیه می‌شود و از نظر اشکال بسیار تنوع دارد.
۵	سرابستان	به حیاط‌هایی گفته می‌شود که شکل این حیاط‌ها گاهی اوقات به صورت باغی کوچک یا باغچه‌هایی بزرگ هستند و هدف ساخت این گونه حیاط‌ها ایجاد باغچه در خانه‌ها بوده است.
۶	مهتابی	همانطور که از نامش پیداست از این فضا بیشتر در مواقعی که هوا مطلوب بوده است یا در هنگام غروب یا شب‌های مهتابی و مانند آن استفاده می‌شده است.
۷	بهاربند	حیاط کوچکی که در کنار طولیه چندین خانه‌های اعیان‌نشین ساخته می‌شده است و هدف آن نگهداری چهارپایان بوده است.
۸	حیاط جانبی	حیاطی است که حول یک فضای ساخته‌شده شکل می‌گیرد؛ اما از لحاظ اصول طراحی، نقش کانونی همانند حیاط مرکزی را دارا نیست. این نوع حیاط معمولاً در خانه‌های مناطقی مانند گیلان و مازندران رایج است.
۹	محوطه	نوعی فضای باز مربوط به واحدهای مسکونی است که در مناطق جنگلی و سرسبز طراحی و ساخته می‌شود و فقط با پرچین یا عناصر مشابه آن محدود و مشخص می‌شود و هیچ دیواری به‌عنوان عنصر محدودکننده ندارد.
۱۰	بام	در گذشته، در برخی شهرها مانند دزفول، به صورت رایج و عمومی در فصل‌های بهار و تابستان از پشت‌بام برای گذراندن اوقات فراغت یا صرف شام و خواب استفاده می‌کرده‌اند و برای این منظور معمولاً دورتادور آن را دیوار مشبک می‌ساخته‌اند تا هوا جریان داشته باشد و حریم فضا برای آسایش اعضای خانواده حفظ شود، اهمیت این فضا کمتر از برخی از انواع حیاط‌ها مانند حیاط خلوت یا حیاط جانبی نبوده است.

۲-۴- حیاط مرکزی

حیاط مرکزی در معماری خانه‌های درون‌گرا مفاهیم متعددی را در خود جای داده است. در الگوی معماری درون‌گرا، فضای که مصنوع بشری است، فضای باز را که مخلوق الهی است در بر گرفته و از او گرما و حیات می‌گیرد و در مقابل از او محافظت می‌کند، همچون پایه انگشتی که از نگین ظریف و شکننده خود محافظت می‌کند و تالاب درخشان آن را در بر می‌گیرد (صادق احمدی، ۱۳۹۳: ۱۳۸). فضای باز به‌گونه‌ای طراحی شده که با حرکات خورشید همگام باشد و به‌طور هوشمندانه از حضور طبیعت و آسمان بهره‌برداری کند. حیاط مرکزی به‌مثابه یک جهان کوچک، شامل یک مکان با شش محور (جهات اربعه به همراه بالا و پایین) و حوض آب را که در مرکز این محورها است. حوض سنتی در فضای آرام حیاط مرکزی، فضایی مثبت برای تخیل خلاق فراهم می‌کند (فرقانی، ۱۳۸۹: ۴۸). در این حیاط، تمامی عناصر خانه به‌طور هماهنگ عمل کرده و یک ریزاقلیم قابل زندگی ایجاد می‌کنند. این عناصر مانند یک سیستم هوشمند در برابر سرما، گرما، رطوبت و باد عمل کرده و به‌عنوان یک واحه طبیعی، نور، آب، باد و گیاهان را گرد هم می‌آورند تا آسایش ساکنان را در شرایط نامساعد محیطی تأمین کنند (زکی‌زاده، ۱۳۹۴). حیاط مرکزی همچنین به‌عنوان قلب ساختمان در خانه‌های سنتی ایرانی شناخته می‌شود؛ جایی که فعالیت‌ها و ارتباطات میان فضاهای مختلف خانه شکل می‌گیرد. این فضا نه تنها تأمین‌کننده نور و تهویه است بلکه به‌نوعی نمادی از درون‌گرایی و حریمیت نیز محسوب می‌شود. با توجه به اقلیم گرم و خشک ایران، طراحی این حیاط‌ها به‌گونه‌ای است که امنیت و آرامش ساکنان را در برابر عوامل محیطی فراهم می‌کند.

۲-۴-۱- مؤلفه‌های تأثیرگذار در طراحی حیاط مرکزی

حیاط مرکزی به‌عنوان هسته اصلی خانه باید به‌گونه‌ای طراحی گردد که ساکنان از حضور در آن لذت برده و حس «حیات» را در خانه خود دریابند. از این منظر، مؤلفه‌های پرشمار و گوناگونی در طراحی حیاط مرکزی تأثیرگذارند. در این بخش به معرفی و تحلیل برخی از این مؤلفه‌ها پرداخته شده است. از میان مؤلفه‌های شناختی و تحلیلی در رابطه با حیاط

مرکزی، هفت مؤلفه انتخاب شده‌اند که شامل: الگوی احاطه حیاط، محور و راستای کشیدگی آن، نسبت فضای پر (توده) به فضای خالی، هندسه حیاط، تعامل با طبیعت، سلسله‌مراتب دسترسی فضاها و تعداد حیاط‌ها هستند. این مؤلفه‌ها با تأکید بر ایجاد فضایی زنده، دلپذیر و کارآمد، نه تنها نیازهای ساکنان را تأمین می‌کنند بلکه با محیط اطراف نیز هم‌افزایی داشته و به بهبود کیفیت «حیات» در خانه‌های تاریخی کمک می‌کنند.

جدول ۳: مؤلفه‌های تأثیرگذار در طراحی حیاط مرکزی (نگارندگان)

شماره	نام مؤلفه	توضیحات
۱	الگوی احاطه حیاط (الگوی هم‌نشینی با توده‌ها)	برای ایجاد فضای حیاط باید به بررسی شکلی این فضا از نظر جهت، ابعاد، تناسب و موقعیت و جایگاه و نحوه استقرار آن بر روی زمین پرداخت. رابطه تنگاتنگ میان فضای پر و خالی در معماری، تعیین حیاط را به تعیین بنا وابسته می‌کند. استقرار بنا بر روی زمین، جهت‌گیری و فرم یافتن آن - در رابطه با جنبه‌های مختلف کالبدی و معماری - منجر به ایجاد پیوندهای خاص بین ساختمان و زمین و به‌طور کلی، ارتباط ویژه بین ساختمان و بستر قرارگیری آن می‌شود (صنعتی، ۱۳۸۵: ۱۹۳-۱۹۴).
۲	محور و راستای کشیدگی حیاط	مورد استفاده قرار دادن منابع و انرژی‌های طبیعی، از الگوهای برتر در ساخت‌وساز مجموعه‌های سنتی به‌خصوص شهرهای کویری می‌باشند (حنیف، ۱۳۹۷: ۳۶). جهت‌سازی در یزد از شمال شرقی به جنوب غربی است و خانه‌ها تقریباً در جهت قبله هستند (جمالپور، ۱۳۹۴: ۷). این جهت‌ها مناسب‌ترین جهت برای به حداقل رساندن نفوذ گرمای ناشی از اشعه خورشید بعد از ظهر به داخل ساختمان‌اند (فرقانی، ۱۳۹۰: ۴۸).
۳	نسبت فضای پر (فضای بسته و نیمه‌باز) به فضای خالی (حیاط)	در الگوی معماری درون‌گرا، هماهنگی میان اجزای فضاهای باز و بسته موجب به وجود آمدن یک الگوی منسجم و یکپارچه می‌گردد (صادق احمدی، ۱۳۹۳: ۱۴۰). نحوه قرار دادن فضاهای ساخته‌شده در کنار فضاهای باز یا به عبارتی تلفیق فضاهای سرپوشیده با فضاهای باز یکی از مهم‌ترین نکات در طراحی فضاهای معماری است که عوامل و پدیده‌های مختلفی در آن نقش دارند. فضاهای باز در ترکیب با فضاهای بسته شامل نوع عملکرد ساختمان، وضعیت اقتصادی و اجتماعی ساکنان، ابعاد زمین و قرارگیری آن در بافت و... است (سلطان‌زاده، ۱۳۸۹: ۷۰).
۴	هندسه حیاط	هندسه معماری سنتی به‌گونه‌ای بوده است که انحناها و عیوب زمین، در فضاهای فرعی و ضخامت دیوار مستهلک می‌شده و تمام فضاهای معماری که در آنها زندگی وجود داشته، با شکل هندسی کاملی ارائه می‌شده‌اند. در ساختمان‌هایی که حیاط آنها دارای نسبت ۱ به ۱/۴ میان طول و عرض (حیاط مربع) و همچنین نسبت طول به ارتفاع تا (۲/۱ عمق متوسط) باشد، مناسب‌ترین میزان سایه را در فصول گرم سال روی زمین و دیوارها ایجاد خواهد کرد. استفاده از این الگو، باعث افزایش سایه در حیاط، کاهش دمای دیوارها، کاهش بار سرمایشی ساختمان و افزایش آسایش ساکنین می‌شود (تابان و همکاران، ۱۳۹۲: ۳۹).
۵	حیاط در تعامل با طبیعت	طبیعت به دو دسته اصلی آب و خاک تقسیم می‌شود. در حیاط‌های مرکزی بومی از انواع حضور آب استفاده می‌شود که حوض یا آب‌نما یکی از آنهاست. حوض‌ها اغلب کم‌عمق، موجب افزایش سطح آب برای جذب نور خورشید، افزایش تبخیر و تأمین رطوبت بیشتر برای کاهش خشکی هوا و همچنین ایجاد نسیم‌های همرفتی برای تأمین سرمایش غیرفعال و تهویه طبیعی برای هر خانه است. پوشش سبز اعم از درختانی که آب کمی مصرف می‌کنند و گیاهانی که به دلیل سازگاری با هوای گرم انتخاب شده‌اند، نقش مهمی در ایجاد سایه و جلوگیری از تابش شدید نور خورشید در فصول مختلف دارند. گیاهان می‌توانند با ایجاد سایه در تابستان برای کاهش میزان تشعشع از طریق حیاط و نمای حیاط به خنک‌سازی طبیعی فضاهای داخلی کمک کنند (پیریایی و همکاران، ۱۳۹۹: ۷۵).
۶	سلسله‌مراتب دسترسی فضاها به حیاط	فضای میانی (حیاط) به‌عنوان ایجادکننده سلسله‌مراتبی در خانه است که در خانه‌های ایرانی می‌توان آن را جلوه‌ای از روح یک خانه سنتی نامید. در داخل خانه‌های ایرانی از نظر چیدمان فضاها در کنار هم اگرچه از نظر مفاهیم اولیه، از اصول یکسانی استفاده شده است، اما هیچ‌کدام از ساختمان‌ها مشابه نبوده‌اند و هر فضا با ترکیب فضایی و سلسله‌مراتب خاص خود در کنار هم قرار گرفته‌اند. هر فضا می‌بایست ضمن برخورداری از استقلال، با فضای دیگری ترکیب شود (قره‌بگلو و مسگرانی، ۱۳۹۵: ۷-۹).
۷	تعداد حیاط	وجود حیاط‌های متعدد در خانه، کیفیت‌ها و امکانات متفاوت سکونت و ویژگی‌های متنوع فضای باز که ارائه می‌دهد، می‌تواند پاسخگوی بسیاری از جوانب و مشکلات معماری خانه باشد. طبقه‌بندی عملکردی فضاها و شناسایی مناطق خانه از نظر نوع فعالیت یا حریم فضاها از مصادیق وجود متعدد حیاط در خانه است (صنعتی، ۱۳۸۵: ۱۹۴-۱۹۹).

۳- معرفی کلی محدوده مکانی پژوهش و نمونه‌های موردی

شهرستان میبد واقع در استان یزد با مساحتی بالغ بر ۳۲۸۰ هکتار در شمال غربی استان یزد و نزدیک به جنوب شهرستان اردکان قرار دارد. میبد از شمال به اردکان، از جنوب به رستاق و اشکذر، از غرب به دامنه کوه‌های میل کازر و هانو و از شرق به اراضی مشرف به کوه دم‌هفت محدود می‌شود (وارثی، ۱۳۹۶: ۲۰۱). منابع آبی در میبد بسیار محدود بوده و در گذشته آب این شهرستان از منابع سطحی، رودخانه‌ها و آب‌های زیرزمینی تأمین می‌شده است (اسفنجاری، ۱۳۸۵: ۱۵-۱۷). بادهای منطقه نیز تأثیر زیادی بر اقلیم آن دارند. باد شمال که در بهار و تابستان از شمال غربی به سمت جنوب می‌وزد، مقداری رطوبت با خود آورده و باعث بارندگی می‌شود (باد مطلوب). در مقابل، باد شمال شرقی که از سمت کویر می‌وزد، اغلب گرم و همراه با گردوغبار است و خسارات زیادی به بار می‌آورد. این باد معمولاً از ابتدای اسفند تا اواخر فروردین وزیده و باد جنوب غربی نیز که از دامنه‌های شیرکوه و کوه‌های غربی می‌آید، گرما و خشکی زیادی را به همراه دارد (باد نامطلوب). میانگین بارندگی سالانه در شهر میبد حدود ۶۰ میلی‌متر است که بسیار کم و نامنظم بوده و بیشترین بارش‌ها در فصل‌های زمستان و بهار رخ می‌دهد (یحیوی، ۱۳۹۰: ۶). این ویژگی‌های اقلیمی و جغرافیایی باعث شکل‌گیری معماری خاصی در شهرستان میبد شده است که حیاط‌ها جزء عناصر کلیدی آن محسوب می‌شوند. حیاط‌ها نه تنها فضایی برای زندگی روزمره بلکه مکان‌هایی برای تعاملات اجتماعی نیز هستند. طراحی این فضاها با توجه به شرایط آب و هوایی منطقه، نیازهای ساکنان را برآورده کرده و نقش مهمی در آسایش آنها ایفا می‌کند. به لحاظ مکانی، پژوهش حاضر به شهرستان میبد محدود می‌گردد.

۳-۱- معرفی نمونه‌های موردی (خانه‌های دوره آل مظفر، صفوی و قاجار شهر میبد)

خانه‌های شهرستان میبد، غنی از ارزش‌های تاریخی هستند و بسیاری از این خانه‌ها توسط اداره میراث فرهنگی شهرستان، مستندسازی شده‌اند. در روند انجام پژوهش حاضر، ابتدا ۴۸ خانه تاریخی شهرستان میبد متعلق به سه دوره مورد مطالعه، شناسایی شدند و مورد بررسی اولیه قرار گرفتند (جدول ۴).

جدول ۴: معرفی اجمالی ۴۸ خانه تاریخی شناسایی شده متعلق به سه دوره آل مظفر، صفوی و قاجاری میبد (منبع:

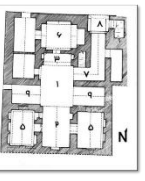

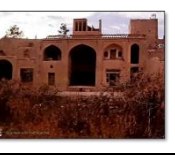

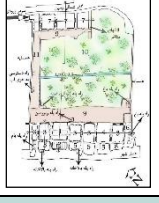
نگارندگان)

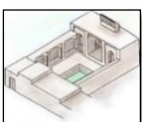

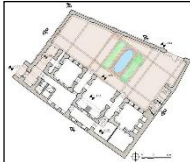
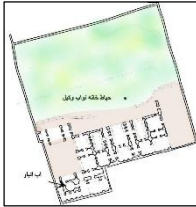
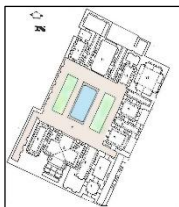
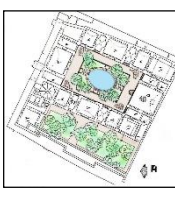
شماره	نام خانه	دوره	محل قرارگیری	کاربری فعلی
۱	خانه برونی	آل مظفر	میبد (محل بیده)	در حال مرمت
۲	خانه عظیمی	آل مظفر	میبد (بدرآباد)	متروکه
۳	خانه رفیعی‌ها	آل مظفر	میبد (محله فیروزآباد)	متروکه
۴	خانه سید رضا	آل مظفر	میبد (محله بفروئیه)	متروکه
۵	خانه شیخ اسماعیل	آل مظفر	میبد (محله فیروزآباد)	متروکه
۶	خانه عباس لوطی	آل مظفر	میبد (محله فیروزآباد)	متروکه
۷	خانه کدخدا	آل مظفر	میبد (محله بفروئیه)	متروکه
۸	خانه حاج زینل	صفوی	میبد (محله پایین ده‌آباد)	متروکه
۹	خانه بلالی	صفوی	میبد (محله میبد بالا)	متروکه
۱۰	خانه حاج علی مندلی‌ها	صفوی	میبد (محله کوچک)	متروکه
۱۱	خانه استاد علی	صفوی	میبد (محله علی‌آباد کوچک)	متروکه
۱۲	خانه حاجی میرزا علی	صفوی	میبد (محله فیروزآباد)	متروکه
۱۳	خانه سید علی بگم	صفوی	میبد (محله کوچک)	متروکه
۱۴	خانه عباس عسگر	صفوی	میبد (محله فیروزآباد)	متروکه
۱۵	خانه آقایی	صفوی	میبد (محله میبد بالا)	متروکه

۱۶	خانه علیرضاخان	صفوی	میبد (محلّه علی‌آباد کوچک)	متروکه
۱۷	خانه فتح‌الله امامی	صفوی	میبد	متروکه
۱۸	خانه حاج رجب‌ها	صفوی	میبد	متروکه
۱۹	خانه بابا احمدی	صفوی	میبد	متروکه
۲۰	خانه رقیه دهقانی	صفوی	میبد (محلّه فیروزآباد)	متروکه
۲۱	خانه زندی (کور کوری میبد)	صفوی	میبد	متروکه
۲۲	خانه سید زبیدی‌ها	صفوی	میبد (محلّه کوچک)	متروکه
۲۳	خانه حاج آخوندی	صفوی	میبد (محلّه ده‌آباد)	متروکه
۲۴	خانه حاجی آقایی	صفوی	میبد (محلّه فیروزآباد)	متروکه
۲۵	خانه سید حسین شهربانو بگم	صفوی	میبد (محلّه کوچک)	متروکه
۲۶	خانه محمدحسین محمدعلی	صفوی	میبد (محلّه میبد بالا)	متروکه
۲۷	خانه سالار	قاجار	میبد (محلّه میبد پایین)	پایگاه میراث فرهنگی میبد
۲۸	خانه کدخدا	قاجار	میبد	متروکه
۲۹	خانه محمد فضلی	قاجار	میبد (محلّه شورک)	متروکه
۳۰	خانه نقیبی	قاجار	میبد (محلّه شورک)	متروکه
۳۱	خانه نواب و کیلی	قاجار	میبد (محلّه بدرآباد)	متروکه
۳۲	خانه اعرافی	قاجار	میبد	مسکونی
۳۳	خانه حاج شیخ فاضلی	قاجار	میبد	مسکونی
۳۴	خانه هماپونی	قاجار	میبد (محلّه محمودآباد)	متروکه
۳۵	خانه منزوی	قاجار	میبد (محلّه شورک)	مسکونی
۳۶	خانه مبینی	قاجار	میبد (محلّه شورک)	مسکونی
۳۷	خانه معافی (علوی)	قاجار	میبد (محلّه محمودآباد)	متروکه
۳۸	خانه سعیدی	قاجار	میبد	متروکه
۳۹	خانه معافی (محمودآباد)	قاجار	میبد (محلّه محمودآباد)	متروکه
۴۰	خانه نقیب‌الذاکرین	قاجار	میبد	متروکه
۴۱	خانه حکیم	قاجار	میبد (محلّه باغشاهی)	متروکه
۴۲	خانه جمالی	قاجار	میبد	متروکه
۴۳	خانه کربلایی	قاجار	میبد	متروکه
۴۴	خانه و کیلی	قاجار	میبد	متروکه
۴۵	خانه بی‌بی فاطمه	قاجار	میبد	مسکونی
۴۶	خانه حکیمی	قاجار	میبد (محلّه میبد پایین)	متروکه
۴۷	خانه سیدحسین امامی	قاجار	میبد	متروکه
۴۸	خانه امین	قاجار	میبد	متروکه

جدول ۵: معرفی نمونه‌های موردی: خانه‌های منتخب سه دوره‌ال مظفر، صفوی و قاجار شهرستان میبد (نگارندگان)

نام بنا					مشخصات بنا
خانه مختاری‌ها	خانه سید رضا	خانه عظیمی	خانه رفیعی‌ها	خانه برونی	
آل مظفر	آل مظفر	آل مظفر	آل مظفر	آل مظفر	دوره
بیده	بفروئیه	بدرآباد	فیروزآباد	بیده	محل قرارگیری

کاربری فعلی	در حال مرمت	متروکه	متروکه	متروکه	متروکه
	(منبع: اسفنجاری، ۱۳۸۴: ۴۴)	(منبع: اسفنجاری، ۱۳۸۴: ۴۴)	(منبع: اسفنجاری، ۱۳۸۴: ۴۸)	(منبع: اسفنجاری، ۱۳۸۴: ۴۷)	(منبع: نگارندگان)
تصویر					
پلان	(منبع: اسفنجاری، ۱۳۸۴: ۲۹)	(منبع: اسفنجاری، ۱۳۸۴: ۲۸)	(منبع: اسفنجاری، ۱۳۸۴: ۲۹)	(منبع: اسفنجاری، ۱۳۸۴: ۳۰)	(منبع: محمد کارگر)
					
مشخصات بنا	نام بنا				
دوره	خانه حاج زینل	خانه علی مندلی‌ها	خانه بالالی‌ها	خانه عباس عسکر	خانه آبیاری‌ها
محل قرارگیری	ده‌آباد	کوچک	میبد بالا	فیروز‌آباد	میبد بالا
کاربری فعلی	متروکه	متروکه	متروکه	متروکه	متروکه
تصویر	(منبع: اسفنجاری، ۱۳۸۵: ۶۳)	(منبع: اسفنجاری، ۱۳۸۵: ۶۷)	(منبع: اسفنجاری، ۱۳۸۵: ۶۵)	(منبع: اسفنجاری، ۱۳۸۵: ۷۶)	(منبع: نگارندگان)
					
پلان	(منبع: اسفنجاری، ۱۳۸۵: ۶۴)	(منبع: همان، ۶۷)	(منبع: همان، ۶۵)	(منبع: همان، ۷۵)	(منبع: نیکزاد و همکاران، ۱۳۹۱: ۵۶)
					
مشخصات بنا	نام بنا				
دوره	خانه سالار	خانه وکیلی	خانه مبینی	خانه نواب وکیل	خانه سیدحسین
محل قرارگیری	میبد پایین	کوچک	شورگ	بدرآباد	قاجار
کاربری فعلی	پایگاه میراث فرهنگی میبد	متروکه	مسکونی	متروکه	متروکه

(منبع: کوچکی میبدی و همکاران، ۱۳۹۶، ۱۶۳)	(منبع: اسفنجاری ۲۰: ۱۳۸۶)	(منبع: اسفنجاری ۳۳: ۱۳۸۶)	(منبع: اسفنجاری ۳۹: ۱۳۸۶)	(منبع: Url 1)	تصویر
					
(منبع: کوچکی میبدی و همکاران، ۱۳۹۶، ۱۰۹)	(منبع: اسفنجاری ۲۲: ۱۳۸۶)	(منبع: اسفنجاری ۵۷: ۱۳۸۶)	(منبع: اسفنجاری ۴۰: ۱۳۸۶)	(منبع: اسفنجاری ۷۵: ۱۳۸۶)	پلان
					

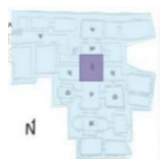

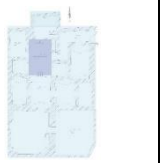
۴- تحلیل حیاط در خانه‌های منتخب سه دوره (آل مظفر، صفوی و قاجار)

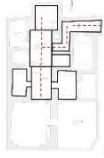

در این قسمت به شناخت کلی، بررسی و تحلیل حیاط‌های خانه‌های منتخب ادوار آل مظفر، صفوی و قاجار میبد پرداخته می‌شود:

۴-۱- شناخت و بررسی حیاط در خانه‌های دوره آل مظفر

حیاط مرکزی کوچک و محصور، بارزترین ویژگی معماری خانه‌های دوره آل مظفر است که به‌عنوان کانون اصلی طراحی فضاها عمل می‌کند. این حیاط‌ها به‌دلیل ابعاد کوچک و کارآمد، فضای انتظام‌دهنده‌ای برای سایر بخش‌های خانه محسوب می‌شوند. همچنین، تنوع در نوع حیاط‌ها، از جمله حیاط اندرونی و باغچه پشتی، نشان‌دهنده نیازهای اجتماعی و فرهنگی ساکنان آن زمان است که البته این ساختار (خانه - باغ)، به‌عنوان یکی از الگوهای شاخص در ترکیب معماری خانه‌های دوره آل مظفر این منطقه نیز شناخته می‌شود. به‌طور کلی، حیاط‌های این دوره نمایانگر تعاملات اجتماعی و فضایی برای آرامش و آسایش خانواده‌ها بوده‌اند.

جدول ۶: شناخت و بررسی حیاط در خانه‌های دوره آل مظفر میبد (نگارندگان)

عنوان		خانه برونی		خانه رفیعی‌ها		خانه عظیمی		خانه سیدرضا		خانه مختاری‌ها	
الگوی احاطه		مرکزی - ۴ جبهه		مرکزی - ۴ جبهه		مرکزی - ۴ جبهه		مرکزی - ۴ جبهه		مرکزی - ۴ جبهه	
تعداد حیاط		۱		۱		۱		۱		۱	
راستا و کشیدگی		شمال - جنوبی		شمال - جنوبی		شمال - جنوبی		شمال - جنوبی		شمال - جنوبی	
نسبت پر و خالی (حیاط)		درصد	درصد	درصد	درصد	درصد	درصد	درصد	درصد	درصد	درصد
		پر	پر	پر	پر	پر	پر	پر	پر	پر	پر
		۹۶	۹۶	۹۵	۹۵	۹۲	۹۲	۹۲	۹۲	۹۴	۹۴
		۴	۴	۵	۵	۸	۸	۸	۸	۶	۶
											

مستطیل		مستطیل		مربع - مستطیل		مستطیل		مستطیل		هندسه
درصد فضای سبز	درصد آب	درصد فضای سبز	درصد آب	درصد فضای سبز	درصد آب	درصد فضای سبز	درصد آب	درصد فضای سبز	درصد آب	تعامل حیاط با طبیعت
۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	
										سلسله مراتب

جدول ۷: جمع‌بندی شناخت و بررسی حیاط در خانه‌های دوره آل مظفر (نگارندگان)

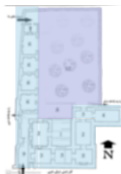
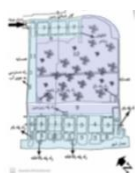

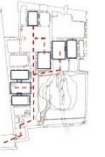

عنوان	جمع‌بندی تحلیل ویژگی‌های حیاط در خانه‌های دوره آل مظفر
الگوی احاطه	حیاط در مرکز فضاهای خانه (ایوان، اتاق و...) قرار گرفته است و به صورت ۴ جبهه است.
تعداد	تمامی خانه‌ها تک‌حیاطه هستند.
راستا و کشیدگی	راستا و کشیدگی تمامی حیاط‌های این دوره به صورت شمالی - جنوبی است.
نسبت پر و خالی	میانگین درصد فضای پر (توده/ فضای ساخته شده) و فضای خالی (حیاط) نسبت به کل زمین، به ترتیب ۹۴ و ۶ درصد است.
هندسه	هندسه حیاط در تمامی خانه‌ها به صورت مستطیل و در موارد مربع - مستطیل است.
تعامل با طبیعت	به علت محدودیت ابعاد حیاط، در هیچ‌کدام از خانه‌ها فضای سبز دیده نمی‌شود و در خانه‌ها، آب به صورت چاه آب یا آب قنات مورد استفاده قرار می‌گرفته است. میانگین درصد سطح آب و فضای سبز به ترتیب ۰ درصد و ۰ درصد از مساحت حیاط است.
سلسله مراتب	حیاط در این دوره، نقطه اتصال دهنده فضاهاست. سیر کولاسیون حرکتی: حرکت از راهروی ورودی به حیاط از طریق راهروی L شکل از حیاط به دو اتاق اطراف حیاط و از حیاط به ایوان‌های دو طرف حیاط است.

۴-۲- شناخت و بررسی حیاط در خانه‌های دوره صفوی

حیاط‌ها در خانه‌های دوره صفوی به صورت باغ یا گودال‌باغچه طراحی شده‌اند و در مقایسه با دوره آل مظفر، به‌طور قابل توجهی گسترش یافته‌اند. حیاط‌های این دوره نیز به‌عنوان فضای مرکزی خانه‌ها نقش مهمی ایفا می‌کنند و امکان بهره‌برداری بهتر از نور و تهویه طبیعی را فراهم می‌آورند. وجود باغچه و فضای سبز در این حیاط‌ها به ایجاد محیطی دلپذیر کمک می‌کند و ساکنان را به تعامل با طبیعت ترغیب می‌نماید. به‌طور کلی، حیاط‌های دوره صفوی نمایانگر تحول اساسی در طراحی فضاهای مسکونی هستند که به نیازهای اجتماعی و فرهنگی آن زمان پاسخ می‌دهند. شکل‌گیری الگوی گودال‌باغچه، نقطه عطفی در معماری حیاط‌های این دوره محسوب می‌شود.

جدول ۸: شناخت و بررسی حیاط در خانه‌های دوره صفوی (نگارندگان)

عنوان	خانه حاج زینل	خانه علی‌مندلی‌ها	خانه بلالی‌ها	خانه عباس عسگر	خانه آبیاری‌ها
الگوی احاطه	دو جبهه	سه جبهه	دو جبهه	دو جبهه	دو جبهه - سه جبهه
تعداد حیاط	۱	۱	۱	۱	۲
راستا و کشیدگی	تقریباً شمالی - جنوبی	شرقی - غربی	شرقی - غربی	شمالی - جنوبی	شمالی - جنوبی
نسبت پر و خالی (حیاط)	درصد پر / درصد خالی	درصد پر / درصد خالی	درصد پر / درصد خالی	درصد پر / درصد خالی	درصد پر / درصد خالی

۴۸	۵۲	۵۰	۵۰	۴۶	۵۴	۴۸	۵۲	۳۹	۶۱	
										
مستطیل (مربع مستطیلی)		مستطیل		ترکیبی (پایه مستطیل)		تقریباً مستطیل (متماثل به دوزنقه)		تقریباً مستطیل		هندسه
درصد فضای سبز	درصد آب	درصد فضای سبز	درصد آب	درصد فضای سبز	درصد آب	درصد فضای سبز	درصد آب	درصد فضای سبز	درصد آب	تعامل حیاط با طبیعت
۳۲	۶	۷۱	۰	۶۹	۵	۵۲	۸	۳۰	۰	
										سلسله مراتب

جدول ۹: جمع‌بندی شناخت و بررسی حیاط در خانه‌های دوره صفوی (نگارندگان)

عنوان	جمع‌بندی تحلیل ویژگی‌های حیاط در خانه‌های دوره صفوی
الگوی احاطه	حیاط عمدتاً در صورت‌های دوجبهه و سه‌جبهه طراحی شده است.
راستا و کشیدگی	راستا و کشیدگی محور غالب حیاط در نیمی از نمونه‌های این دوره، شمالی - جنوبی و نیم دیگر تقریباً محور غالب شرقی - غربی دارند.
تعداد	تمامی نمونه‌ها به‌جز یک مورد، تک‌حیاطه هستند و آن مورد متفاوت، دوحیاطه است.
نسبت پر و خالی	میانگین درصد فضای پر (توده/ فضای ساخته‌شده) و فضای خالی (حیاط)، ۵۵ و ۴۵ درصد زمین است که نشان از وسعت یافتن حیاط در این دوره دارد.
هندسه	هندسه غالب حیاط در خانه‌ها تقریباً به‌صورت مستطیل است و البته نمونه‌های ترکیبی یا نزدیک به دوزنقه نیز دیده می‌شود.
تعامل با طبیعت	دسترسی به آب در خانه‌ها به‌صورت قنات، پایاب و جوی در نظر گرفته‌شده است و حیاط‌ها به‌صورت گودال‌باغچه و باغ‌هایی سرسبز و سرزنده، دارای درخت و گیاهان فراوان نمود یافته‌اند. میانگین درصد آب و فضای سبز به ترتیب ۴ و ۶۰ درصد از مساحت حیاط است.
سلسله‌مراتب	سیرکولاسیون حرکتی انسان، حرکت از راهروی ورودی به حیاط غالباً از طریق راهروی L شکل و از حیاط به فضاهای دیگر خانه است.

۴-۳- شناخت و بررسی حیاط در خانه‌های دوره قاجار

حیاط‌ها در خانه‌های دوره قاجار به‌طور کامل‌تری نسبت به دوره‌های پیشین (آل مظفر و صفوی) طراحی شده‌اند و معماری غنی‌تری به خود گرفته‌اند. این حیاط‌ها نه تنها از لحاظ ساختاری، بلکه از نظر کیفیت و کاربرد نیز ارتقاء یافته‌اند. در این دوره، توجه بیشتری به طراحی فضاهای حیاط شده و ویژگی‌های جدیدی به آن‌ها افزوده شده است که نشان‌دهنده تغییرات اجتماعی و فرهنگی آن زمان است. حیاط‌ها در دوره قاجار به‌عنوان فضایی برای تجمع خانواده و فعالیت‌های اجتماعی، نقش مهمی ایفا می‌کنند و با عناصر زیبایی‌شناختی و کاربردی متنوعی همراه هستند. این تحولات نشان‌دهنده توجه به نیازهای ساکنان و ارتباط بیشتر با طبیعت است.

جدول ۱۰: شناخت و بررسی حیاط در خانه‌های دوره قاجار (نگارندگان)

عنوان	خانه سالار	خانه وکیلی	خانه مبینی	خانه نواب وکیل	خانه سیدحسین
الگوی احاطه	چهار جبهه	سه جبهه	دوجبهه	یک جبهه	یک جبهه
تعداد حیاط	۲	۱	۱	۲	۱
راستا و کشیدگی	شمال شرقی - جنوب غربی	شمال شرقی - جنوب غربی	شمال غربی - جنوب شرقی	تقریباً شمال شرقی - جنوب غربی	شمال غربی - جنوب شرقی
نسبت پر و خالی (حیاط)	درصد پر درصد خالی	درصد پر درصد خالی	درصد پر درصد خالی	درصد پر درصد خالی	درصد پر درصد خالی
	۵۷ ۴۳	۷۳ ۲۷	۵۸ ۴۲	۳۰ ۷۰	۵۰ ۵۰
هندسه	مستطیل		مستطیل	مستطیل (ترکیبی)	دوزنقه
	درصد فضای سبز درصد آب	درصد فضای سبز درصد آب	درصد فضای سبز درصد آب	درصد فضای سبز درصد آب	درصد فضای سبز درصد آب
تعامل حیاط با طبیعت	۵۲ ۱۱	۲۵ ۱۵	۳۴ ۰	۷۱ ۰	۲۱ ۱۹
سلسله مراتب					

جدول ۱۱: جمع‌بندی شناخت و بررسی حیاط در خانه‌های دوره قاجار (نگارندگان)

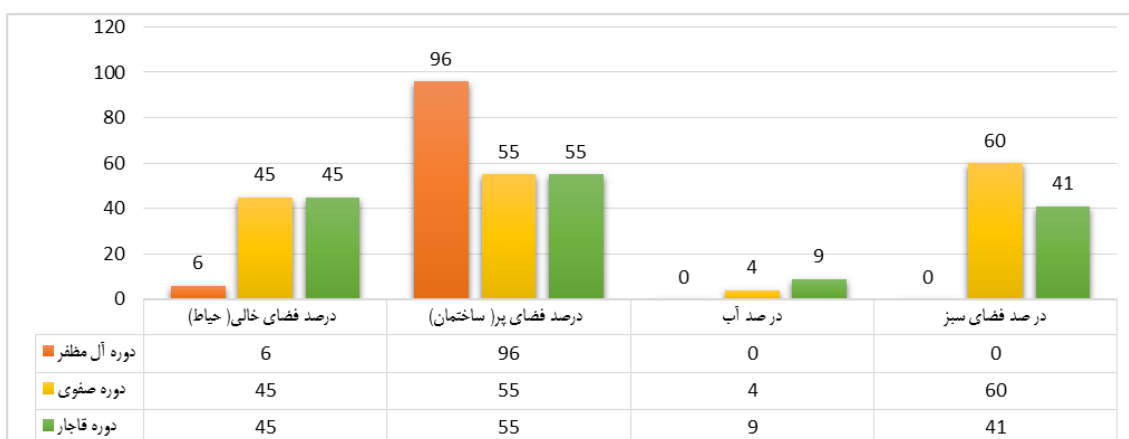
عنوان	جمع‌بندی تحلیل ویژگی‌های حیاط در خانه‌های دوره قاجار
الگوی احاطه	حیاط‌ها در ۴ صورت یک‌جبهه، دوجبهه، سه‌جبهه و چهارجبهه طراحی شده‌اند.
راستا و کشیدگی	راستا و کشیدگی حیاط‌های این دوره، از محور شمالی - جنوبی خارج شده و تقریباً در ۳ مورد، شمال شرقی - جنوب غربی و در دو مورد شمال غربی - جنوب شرقی است. نکته قابل تأمل، تنوع جبهه‌های ساختمانی از نظر کیفیت دریافت نور طبیعی است.
تعداد	خانه‌های این دوره، عمدتاً یک‌حیاطه و بعضاً دو‌حیاطه هستند.
نسبت پر و خالی	میانگین درصد فضای پر (توده/ فضای ساخته‌شده) نسبت به فضای خالی (حیاط)، ۵۵ و ۴۵ درصد است که نشان از گستردگی حیاط‌های این دوره دارد.
هندسه	هندسه حیاط در خانه‌ها عمدتاً به صورت مستطیل یا ترکیبی مشتق از هندسه مستطیل است.
تعامل با طبیعت	دسترسی به آب در خانه‌ها در قالب قنات‌ها و آب‌انبار و پایاب‌ها و جوی‌ها در نظر گرفته شده است و حیاط‌ها با باغچه‌هایی سرسبز و سرزنده و دارای درخت و گیاهان همراه با حوض نمود یافته‌اند. میانگین درصد آب و فضای سبز به ترتیب، ۹ و ۴۱ درصد است.
سلسله مراتب	سیر کلاسیون حرکتی انسان، حرکت از راهروی ورودی به حیاط از طریق راهروی L شکل و از حیاط به فضاهای دیگر خانه است.

۴-۴- جمع‌بندی تحلیل‌ها و مقایسه تطبیقی معماری حیاط در خانه‌های سه دوره مورد مطالعه (آل مظفر، صفوی و قاجار)

مقایسه یافته‌های به‌دست‌آمده از ویژگی‌های معماری حیاط در خانه‌های سه دوره تاریخی آل مظفر، صفوی و قاجار به ما این امکان را می‌دهد که تحولات معماری و اجتماعی این دوره‌ها را بهتر درک کنیم. حیاط به‌عنوان یک عنصر کلیدی در معماری ایرانی، نه‌تنها فضایی برای زندگی روزمره بلکه نمادی از هویت فرهنگی و اجتماعی ساکنان آن زمان بوده است. در دوره آل مظفر، حیاطها عموماً کوچک و محصور در مرکز خانه‌ها بوده‌اند. با ورود به دوره صفوی، معماری حیاطها دچار تحولاتی شد و گسترش بارزی نسبت به دوره قبل یافت. در دوره قاجار، معماری حیاطها به اوج تکامل خود رسید و تنوع بیشتری پیدا کرد. این تغییرات نشان‌دهنده توجه بیشتر به غنای معماری و طبیعی و نیز نیازهای اجتماعی ساکنان بود. این مقایسه تحلیلی نمایانگر دگرگونی‌های معماری و تغییرات در نگرش جامعه نسبت به فضاهای زندگی و کم و کیف ارتباط با طبیعت است.

جدول ۱۲: مقایسه تطبیقی ویژگی‌های غالب معماری حیاط در خانه‌های سه دوره آل مظفر، صفوی و قاجار (نگارندگان)

عنوان		آل مظفر		صفوی		قاجار	
الگوی احاطه حیاط		چهارجبهه		سه‌جبهه و دوجبهه		چهارجبهه، سه‌جبهه، دوجبهه و یک‌جبهه	
تعداد حیاط		۱ حیاطه		عمدتاً ۱ حیاطه		۱ تا ۲ حیاطه	
راستا و کشیدگی حیاط		عموماً شمالی - جنوبی		شمالی - جنوبی * شرقی - غربی		شمال شرقی - جنوب غربی * بعضاً شمال غربی - جنوب شرقی	
میانگین نسبت پر و خالی به ابعاد کل زمین		درصد پر	درصد خالی	درصد پر	درصد خالی	درصد پر	درصد خالی
		۹۴	۶	۵۵	۴۵	۵۵	۴۵
هندسه حیاط		عمدتاً مستطیلی		عمدتاً مستطیلی (و گاه ترکیبی یا دوزنقه‌ای)		عمدتاً مستطیلی (و گاه ترکیبی یا دوزنقه‌ای)	
تعامل حیاط با طبیعت		درصد آب	درصد فضای سبز	درصد آب	درصد فضای سبز	درصد آب	درصد فضای سبز
		۰	۰	۴	۶۰	۹	۴۱

نمودار ۱: مقایسه روند تغییرات؛ نسبت پر (توده ساختمان) به خالی (حیاط) و درصد آب به فضای سبز در سه دوره مورد مطالعه (نگارندگان)

۴-۱- الگوی احاطه حیاط

الگوی احاطه حیاطها و نحوه هم‌نشینی آنها با توده‌ها در معماری ایرانی در ادوار مختلف تاریخ تغییرات قابل‌توجهی داشته است. در دوره آل‌مظفر، حیاط‌های کوچک و محصور معمولاً در مرکز خانه طراحی می‌شدند و دارای چهار جبهه بودند. این طراحی به منظور دسترسی بهتر به نور و هوای مطلوب صورت می‌گرفت؛ مضافاً به اینکه حیاط مهم‌ترین عنصر تنظیم شرایط محیطی خانه محسوب می‌شد و از این منظر، با ارتفاع و محصوریت زیاد، سطوح سایه‌انداز غالب و هدایت هوای گرم به سمت بالا را تأمین می‌کرد. گاهی خانه - باغ‌هایی نیز ساخته می‌شدند که حیاط کوچک و محصور در مرکز و «باغچه»‌ای در حاشیه داشتند (الگوی سرا - بستان). در دوره صفوی، حیاطها به دودسته تقسیم می‌شدند؛ گونه اول حیاط‌هایی به صورت باغ یا باغچه منظم به خانه (الگوی خانه - باغ) و گونه دوم، حیاط‌های گودال‌باغچه که به گونه‌ای طراحی می‌شدند که با توجه به موقعیت مکانی، ساکنان بتوانند از طریق آنها به آب دسترسی پیدا کنند. لازم به ذکر است که گاهی وراثت در خانه‌هایی که از دوره قبل از صفوی (آل مظفر) به‌جامانده بودند نیز تغییرات و الحاقاتی داده و به بنا، باغی را الحاق نموده‌اند که این نمونه‌ها نیز از الگوی کلی خانه - باغ پیروی می‌کنند. اساساً در خانه‌های دوره صفوی این منطقه، گشایش چشمگیری در ابعاد حیاط‌های اصلی خانه‌ها رخ می‌دهد و حیاطها نسبت به نسل قبل خود در دوره آل مظفر، کاملاً گسترده‌تر ساخته می‌شوند که این امر می‌تواند نشان از تغییرات قابل‌توجه در فرهنگ و سبک زندگی، نحوه تنظیم شرایط محیطی و نوع نگرش به کیفیت فضای سکونت داشته باشد. به‌علاوه اینکه ابداع و به‌کارگیری گودال‌باغچه در خانه‌های این دوره نیز به‌نوبه خود، تحولی بزرگ و نقطه عطفی در معماری فضاهای سکونتی و الگوی تنظیم شرایط محیطی محسوب می‌گردد.

در دوره قاجار، معماری حیاطها تمام ویژگی‌های دوره‌های پیشین - خصوصاً ویژگی‌های پدید آمده در حیاط‌های خانه‌های دوره صفویه - را در بر گرفت و با طراحی جدیدی همراه شد؛ حیاط‌هایی که در دوره آل مظفری با ابعاد کوچک در مرکز قرار داشتند، در این دوره با ابعاد متناسب و نسبتاً گسترده نسبت به کل مساحت زمین طراحی شدند و شامل انواع مختلفی از حیاطها با چهارجبهه، سه‌جبهه، دو‌جبهه و یک‌جبهه بودند. این تغییرات نشان‌دهنده اهمیت یافتن طراحی فضای باز (حیاط) و تأکید بیشتر بر ارتباط آن با طبیعت و فضای سبز در طراحی خانه‌ها بود و همچنین نیازهای مختلف ساکنان را به‌خوبی برآورده می‌ساخت.

جدول ۱۳: مقایسه تطبیقی یافته‌ها در خصوص الگوی احاطه حیاط و نحوه هم‌نشینی پر و خالی‌های خانه‌های میبد در سه دوره آل مظفر، صفوی و قاجار (نگارندگان)

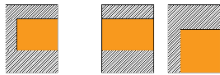

دوره	الگوی احاطه حیاط	طرح شماتیک نحوه هم‌نشینی توده‌ها و حیاطها
آل مظفر	عموماً ۴ جبهه (حیاط مرکزی کامل)	
صفوی	عمدتاً ۲ جبهه (L شکل و دوکله) و ۳ جبهه (U شکل)	
قاجار	۱ جبهه، ۲ جبهه (L شکل و دوکله)، ۳ جبهه (U شکل) و ۴ جبهه (حیاط مرکزی کامل)	

۴-۲- تعداد حیاط

تعداد حیاطها در خانه‌های میبد در دوره‌های مختلف تاریخی تغییرات مختصری را تجربه کرده است. در دوره آل مظفر و صفوی، معمولاً هر خانه دارای یک حیاط بود که به‌عنوان هسته مرکزی خانه عمل می‌کرد و تمام فضاهای دیگر پیرامون آن سازمان‌دهی می‌شدند. این حیاطها به‌عنوان مکان‌هایی برای تجمع خانواده و فعالیت‌های روزمره مورد استفاده قرار

می‌گرفتند؛ اما در دوره قاجار، تعداد حیاطها در برخی نمونه‌ها به دو حیاط (شامل حیاط اصلی و حیاط دوم یا باغ) افزایش یافت. حیاط اصلی به‌عنوان فضای عمومی و اجتماعی خانه عمل می‌کرد و حیاط دوم به کاشت درختان و گیاهان و تنظیم شرایط محیطی اختصاص داشت. این تغییر نشان‌دهنده توجه بیشتر به طبیعت و زیبایی‌های طبیعی و نقش آن در همسازي با اقلیم در طراحی فضاهای زندگی است. حیاطها در دوره قاجار، علاوه بر کارکردهای کیفی، عملکردی و اجتماعی، به‌عنوان فضاهایی برای آرامش و ارتباط با طبیعت نیز اهمیت داشتند. وجود باغچه‌ها، حوض‌ها و فضای سبز در این حیاطها به ایجاد فضایی دلپذیر و آرام کمک می‌کرد که نیازهای مادی و معنوی ساکنان را برآورده می‌ساخت.

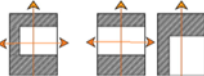
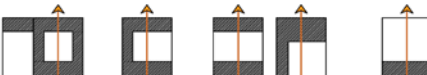
جدول ۱۴: مقایسه تعداد حیاط در سه دوره آل مظفر، صفوی و قاجار (نگارندگان)

دوره	تعداد حیاط	الگوهای اصلی ترکیب توده و حیاط (ها)
آل مظفر	تک حیاطه	
صفوی	تک حیاطه	
قاجار	تک حیاطه و گاهی دو حیاطه	

۴-۳- راستا و کشیدگی حیاطها

راستا و کشیدگی حیاطها در معماری ایرانی، به‌ویژه در دوره‌های آل مظفر، صفوی و قاجار، اهمیت زیادی دارد و یکی از ارکان اصلی تنظیم شرایط محیطی خانه محسوب می‌شود. بیشتر حیاطهای خانه‌های میبد در ادوار مورد مطالعه، در جهت شمالی - جنوبی یا نزدیک به آن (شمال شرقی - جنوب غربی) طراحی شده‌اند. این جهت‌گیری در عین توجه به ویژگی‌ها و اقتضائات اقلیمی، نشان‌دهنده احترام به ارزش‌های مذهبی و فرهنگی (جهت قبله) نیز هست. این طراحی تأثیر مثبتی بر نورگیری مطلوب و ایجاد کیفیات متنوع نور و سایه دارد. در خانه‌های دوره صفویه نمونه‌هایی با کشیدگی حیاط در راستای شرقی - غربی نیز دیده می‌شود که بدنه اصلی فضاها را رو به جنوب (آفتاب‌رو) یا شمال (نسر) قرار می‌دهد و فضاها را برای سکونت مجزا و کوچ در فصول سرد و گرم، مهیا می‌کند؛ اما در حال، فضاها عموماً بنا به نوع عملکرد و فصل استفاده، موقعیت همساز با اقلیم خود را در نسبت با حیاط پیدا می‌کنند.

جدول ۱۵: مقایسه تطبیقی یافته‌ها در خصوص راستا و الگوی کشیدگی حیاط خانه‌های میبد در سه دوره آل مظفر، صفوی و قاجار (نگارندگان)

دوره	راستا و کشیدگی حیاط	تصویر حیاط
آل مظفر	شمال - جنوبی	
صفوی	شمالی - جنوبی * شرقی - غربی	
قاجار	عمدتاً شمال شرقی - جنوب غربی و گاهی شمال غربی - جنوب شرقی	

۴-۴-۴- میانگین نسبت پر و خالی (توده و حیاط)

یافته‌های تحقیق درباره نسبت توده پر (بنا) و حیاط در دوره‌های آل مظفر، صفوی و قاجار، تصویری روشن از تغییرات در نحوه استفاده از فضای باز در خانه‌های تاریخی میباید ارائه می‌دهد. این تغییرات، بازتابی از تحولات فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و همچنین شرایط اقلیمی و سبک زندگی مردم در هر دوره است. در دوره آل مظفر درصد بسیار کم فضای حیاط (۶٪) نشان می‌دهد که در این دوره، حیاطها بسیار کوچک و محدود بوده و بیشتر مساحت به اتاق‌ها و فضاهای بسته اختصاص داشته است. دلایل این امر می‌تواند شامل محدودیت‌های اقلیمی، نیاز به حیاط محصور (به همراه صفه‌های مشرف به آن) برای خنک نگاه‌داشتن در تابستان‌های گرم و فضاهای بسته فشرده برای گرم نگاه‌داشتن خانه در زمستان‌های سرد و همچنین ساده‌سازی طرح‌های ساختمانی باشد. شاید حتی مؤلفه امنیت نیز در این شکل از محصوریت و فشرده‌سازی حیاط و معماری خانه بی‌تأثیر نبوده باشد. در دوره صفوی افزایش چشمگیر درصد فضای حیاط به ۴۵٪ نشان‌دهنده اهمیت فزاینده فضاهای باز و ارتباط با طبیعت در این دوره است. این تغییر را می‌توان نتیجه افزایش سطح رفاه عمومی، فرهنگ باغ‌سازی ایرانی، تغییرات فرهنگی و توجه بیشتر به زیبایی‌شناسی در معماری دانست و شاید بتوان آن را با افزایش نسبی امنیت عمومی نیز مرتبط تلقی کرد. معماری خانه‌های دوره قاجار ثبات نسبی درصد فضای حیاط در مقایسه با دوره صفوی نشان می‌دهد اهمیت فضاهای باز همچنان حفظ شده است؛ گو اینکه غنای معماری، تقویت استخوان‌بندی و انتظام هندسی (به‌ویژه در ساختار فضاها و نماهای پیرامون) و سایر کیفیات طراحی در این دو دوره تفاوت‌هایی را تجربه نموده است.

جدول ۱۶: مقایسه تطبیقی میانگین نسبت پر و خالی (توده و حیاط) خانه‌های میبید در سه دوره آل مظفر، صفوی و قاجار (نگارندگان)

دوره	میانگین نسبت پر و خالی (حیاط)		نمودار
	درصد پر	درصد خالی	
آل مظفر	درصد پر	درصد خالی	
	۹۴	۶	
صفوی	درصد پر	درصد خالی	
	۵۵	۴۵	
قاجار	درصد پر	درصد خالی	
	۵۵	۴۵	

۴-۴-۵- هندسه حیاط

در دوره آل مظفر، حیاط‌های مستطیل شکل با زوایای قائمه، نمادی از نظم، سادگی و ارتباط با اصول هندسی در معماری سنتی ایران بودند. این هندسه، علاوه بر جنبه‌های زیبایی‌شناختی و سادگی ساخت‌وساز، با استقرار در مرکز و شکل‌گیری توده‌های گسترده در پیرامون نیز به راحتی سازگار می‌شد. در دوره صفوی، گسترش حیاط و کاهش نسبی ضخامت توده پیرامون، تأثیر نواقص هندسی زمین را بر هندسه حیاط، آشکارتر می‌نماید و لذا الگوهای دوزنقه‌ای یا ترکیبی نیز در این دوره رخ می‌نمایند. این تغییر را می‌توان نتیجه تأثیر هنرهای تزئینی دوره صفوی، گسترش تبادلات فرهنگی و تمایل به ایجاد فضاهای پیچیده‌تر و متنوع‌تر نیز دانست. در دوره قاجار، با تقویت نظام‌های هندسی پلان‌ها و غنی‌تر شدن آن‌ها، شاهد بازگشت به هندسه مستطیلی هستیم. این بازگشت می‌تواند به دلایلی مانند تغییرات اقتصادی، تجمل بیشتر معماری خانه‌ها و افزایش توجه به ساختار معماری فضای باز در دوره قاجار نیز مرتبط باشد. به‌طور کلی معماری خانه‌های دوره قاجار

دشت یزد - اردکان از قوام هندسی ویژه‌ای برخوردار گشته‌اند که نظام استوار هندسه حیاطها را نیز می‌توان جلوه‌ای از آن قوام و غنای کلی دانست.

جدول ۱۷: مقایسه تطبیقی هندسه حیاط خانه‌های میبد در سه دوره آل مظفر، صفوی و قاجار (نگارندگان)

دوره	هندسه حیاط	الگوی ترسیمی
آل مظفر	مستطیل / مربع - مستطیل	
صفوی	عمدتاً مستطیل - گاه ترکیبی	
قاجار	عمدتاً مستطیل - گاه ترکیبی	

۴-۴-۶- تعامل حیاط با طبیعت

جدا از نقش ارتباطی و عملکردی حیاط، این فضای معماری، بستر حضور طبیعت در معماری و ارتباط ساکنان خانه با عناصر طبیعت (آفتاب، آسمان، زمین، آب، گیاه و سایر جانداران) است و از این منظر، حیاط نقش حیات‌بخشی، کیفیت‌آفرینی و معنادهی ویژه‌ای را در معماری خانه دارد. در دوره آل مظفر، به‌کارگیری عناصر طبیعت مانند درخت در ساختار حیاط بسیار محدود بوده و عملاً در بیشتر موارد، حیاط خانه‌ها فاقد فضای سبز، درخت، جوی آب یا حوض بودند. دلیل اصلی این امر شاید کوچک بودن حیاطها بوده است. در دوره صفوی، اهمیت گیاه و آب در طراحی حیاطها به‌شدت افزایش یافت و البته گسترش فضای حیاط نیز امکان بسیار مناسبی برای ورود عناصری مانند آب و گیاه را فراهم نمود. جوی آب به‌عنوان عنصری حیاتی در حیاطها جریان داشت و حتی در برخی موارد - به‌منظور دسترسی به آب - گودال‌باغچه ساخته می‌شد؛ این امر به‌ویژه در خانه‌هایی که در ارتفاعی بالاتر از سطح آب قنات قرار داشتند، مشاهده می‌شد. هدف از ایجاد گودال باغچه، هدایت آب قنات به داخل حیاط و ایجاد فضایی سرسبز و خنک بود. در دوره قاجار علاوه بر حضور پررنگ آب و گیاه در حیاطها، به جزئیات طراحی نیز توجه ویژه‌ای می‌شد. آب‌نماها با اشکال هندسی متنوع مانند مربع و دایره جایگزین جوی‌های آب ساده شدند و به‌این ترتیب به حیاطها زیبایی بصری بیشتری بخشیدند. همچنین، باغچه‌ها به‌صورت منظم و با استفاده از گیاهان متنوع طراحی می‌شدند و به‌این ترتیب حیاطها عمده‌تاً با حضور نظام‌مند عناصر طبیعت، به فضایی منظم و هندسی تبدیل شدند؛ بنابراین، برخلاف دوره آل مظفر که به دلیل محدودیت ابعاد حیاط، وجه محسوسی از حضور آب و گیاه در آن دیده نمی‌شود، گسترش ابعاد حیاط در ادوار صفویه و قاجار بستر مساعدی را برای حضور آب و گیاه فراهم می‌نماید؛ با این اشاره دقیق‌تر که حیاطهای صفوی، سرسبزتر طراحی می‌شدند و در مقابل، حیاطهای قاجار، از طریق باغچه‌بندی و طراحی حوض، سطح محدودتری از فضای سبز و سطح گسترده‌تری از حضور طراحی‌شده آب را در بر می‌گرفتند.

جدول ۱۸: مقایسه تطبیقی میزان حضور عناصر طبیعت در ساختار حیاط خانه‌های میبد در سه دوره آل مظفر، صفوی و قاجار (نگارندگان)

دوره	میانگین تعامل حیاط با طبیعت		نمودار
	درصد آب	درصد فضای سبز	
آل مظفر	درصد آب	درصد فضای سبز	
	۰	۰	
صفوی	درصد آب	درصد فضای سبز	
	۴	۶۰	
قاجار	درصد آب	درصد فضای سبز	
	۹	۴۱	

۵- نتیجه‌گیری

مطالعه، تحلیل و مقایسه تطبیقی خانه‌های تاریخی شهرستان میبد نشان می‌دهد که حیاط به‌عنوان عنصری کانونی و کلیدی در سازمان‌دهی فضایی این خانه‌ها، نقش تعیین‌کننده‌ای داشته است و سایر فضاهای خانه، در هم‌نشینی معناداری با آن استقرار یافته و در نسبت با حیاط، نور و کیفیات معماری و فضایی خود را باز یافته‌اند. تحلیل یافته‌ها بر روی ۷ مؤلفه کلیدی شامل الگوی احاطه، سلسله‌مراتب ورود، محور و راستای کشیدگی، نسبت فضاهای پر و خالی، هندسه، تعامل با طبیعت و تعداد حیاط‌ها، به نتایج مندرج در جدول زیر منجر شده است:

جدول ۱۹: برآیند ویژگی‌های غالب حیاط خانه‌های سنتی شهرستان میبد در مقایسه تطبیقی دوره‌های آل مظفر، صفویه و قاجار (نگارندگان)

دوره‌های تاریخی	آل مظفر	صفوی	قاجار
مؤلفه‌های مورد مطالعه و تحلیل در حیاط خانه‌های سنتی آوار سه‌گانه شهرستان میبد	الگوی غالب احاطه حیاط با توده‌ها	عمدتاً ۲ جبهه - جبهه ۳	۱ جبهه - ۲ جبهه - ۳ جبهه جبهه ۴
	سلسله‌مراتب ورود و دسترسی به حیاط	غالباً L شکل	غالباً L شکل
	محور غالب و راستای کشیدگی حیاط	شمالی جنوبی	شمالی - جنوبی * شرقی - غربی
	نسبت توده‌های پر (فضاهای مسقف) و فضای خالی (حیاط) به مساحت زمین	درصد پر: ۹۴ * درصد خالی: ۶	درصد پر: ۵۵ * درصد خالی: ۴۵
	هندسه غالب حیاط	مستطیل	مستطیل - گاه ترکیبی
	میزان تعامل حیاط با طبیعت	درصد آب: ۰ درصد فضای سبز: ۰	درصد آب: ۴ درصد فضای سبز: ۶۰
	تعداد حیاط	۱ حیاطه	عمدتاً ۱ - معدود ۲
			درصد آب: ۹ درصد فضای سبز: ۴۱
			۱ یا ۲ حیاطه

دقت در یافته‌های تحقیق و نیز نتایج حاصل از مقایسه تطبیقی دوره‌ها، نشان از شدت و ضعف در تغییرات مؤلفه‌های مورد مطالعه و سیر تحول معماری حیاط در خانه‌های شهرستان میبد در دوره‌های آل مظفر، صفوی و قاجار مطابق جدول زیر دارد:

جدول ۲۰: سیر تحول ویژگی‌های معماری حیاط در خانه‌های سنتی شهرستان میبد در دوره‌های آل مظفر، صفویه و قاجار (نگارندگان)

ردیف	مؤلفه‌های معماری حیاط	سیر تحول در دوره‌های آل مظفر، صفوی و قاجار
۱	الگوی هم‌نشینی حیاط و احاطه آن با توده‌های پر	حیاط در معماری دوره آل مظفر، الگوی کامل «حیاط مرکزی» را داراست و به‌طور کامل توسط توده‌ها (فضاهای مسقف بسته و نیمه‌باز) در برگرفته می‌شود. در دوره صفویه، با گشوده‌تر شدن حیاط‌ها، با کاهش میزان توده‌های محصورکننده حیاط مواجهیم؛ اما در عین حال، حیاط عمده‌تاً مفهوم مرکزیت را داراست و با دو یا سه جبهه در بر گرفته می‌شود. در دوره قاجار، تنوع زیادی از الگوی در بر گرفته شدن حیاط با یک، دو، سه یا چهار جبهه دیده می‌شود و انتظام هندسی نیرومندی بین حیاط و فضاهای پیرامون آن در این دوره قابل مشاهده است.
۲	تعداد حیاط	در دوره آل مظفر حیاط خانه‌ها غالباً به‌صورت منفرد شکل گرفته است اما در معدودی از خانه‌های دوره صفویه و بخشی از خانه‌های قاجار، شکل‌گیری حیاط دوم نیز دیده می‌شود که این حیاط، غالباً نقش حیاط سبز یا باغچه را دارد و الگوی کلی مسکن را به سمت «خانه - باغ» سوق می‌دهد. این تغییر، نشان از افزایش اهمیت حیاط در ادوار صفوی و قاجار دارد.
۳	سلسله‌مراتب ورود	رعایت حریمیت و سلسله‌مراتب ورود، یکی از ویژگی‌های مشترک خانه‌های هر سه دوره است که تقریباً در هر سه دوره، الگوی مسیر L شکل برای دسترسی از ورودی خانه تا حیاط دیده می‌شود؛ هرچند این مسیر در خانه‌های دوره آل مظفر، نسبتاً طولانی‌تر است. دسترسی فضاها از طریق پیش‌فضای ورود یا به‌طور مستقیم از طریق حیاط تأمین می‌گردد.
۴	جهت‌گیری و محور غالب	حیاط در خانه‌های دوره آل مظفر عموماً دارای جهت غالب کشیدگی شمالی - جنوبی است و در مواردی که هندسه تقریباً مربعی دارد نیز از همین الگوی کلی پیروی شده است. در دوره صفویه، کشیدگی حیاط‌ها عمدتاً یا شمالی - جنوبی است یا شرقی - غربی؛ اما در هر حال، توده‌های اصلی ساختمان غالباً رو به جنوب هستند و برخی نیز رو به شمال (در جبهه نسر) یا رو به شرق. در دوره قاجار، حیاط انحراف نسبتاً محسوسی نسبت به محور شمالی - جنوبی پیدا می‌کند و غالباً کشیدگی شمال شرقی - جنوب غربی (امتداد قبله) را ترجیح می‌دهد؛ اما در مواردی جهت‌گیری شمال غربی - جنوب شرقی نیز دیده می‌شود. در هر حال، اولویت‌بندی جبهه‌های نورگیری توده‌های فضاهای بسته و نیمه‌باز در این دوره از تنوع بالاتری برخوردار شده است.
۵	نسبت سطوح پر و خالی	از منظر نسبت پر و خالی، خانه‌های دوره آل مظفر تمایز کاملاً مشخصی از ادوار مابعد خود دارند. حیاط‌ها بسیار کوچک و فشرده شکل گرفته و چیزی کمتر از ۱۰٪ مساحت زمین را به خود اختصاص داده‌اند و در مقابل، توده‌ها، بالغ بر ۹۰٪ از زمین را اشغال می‌کنند. در ادوار صفوی و قاجار، این نسبت به کلی دگرگون شده و به حدود ۴۵٪ فضاهای باز و ۵۵٪ توده‌ها می‌رسد که نشان از وسعت گرفتن فضای باز خانه‌ها و اهمیت یافتن حیاط دارد. این خود می‌تواند دلالت بر تغییر در شکل سکونت، الگوی تنظیم شرایط محیطی، افزایش رفاه و امنیت و همچنین دگرگونی‌هایی در ویژگی‌های فرهنگی و اجتماعی داشته باشد.
۶	الگوی هندسی حیاط	حیاط در خانه‌های دوره آل مظفر کاملاً هندسی و خالص است اما در دوره‌های صفوی و قاجار، آزادی بیشتری را به لحاظ زوایا یا ترکیب هندسی نشان می‌دهد و طبعاً تنوع فضایی بیشتری را به همراه دارد؛ هرچند در این بین، حیاط‌های قاجاری و عناصر پیرامون آنها، مجموعاً انتظام و ساختار هندسی نیرومندتر و غنی‌تری را نسبت به حیاط‌های صفوی نشان می‌دهند.
۷	حضور عناصر طبیعت و کم و کیف تعامل با آن	حیاط در خانه‌های آل مظفر یا به دلیل ابعاد کوچک یا بنا به الگوی سکونت، اساساً بهره‌چندانی از حضور عناصر طبیعت ندارد اما در دوره صفوی با وسعت یافتن حیاط، عناصر طبیعت از قبیل آب و گیاه حضور چشمگیری در حیاط خانه‌ها پیدا می‌کنند، اما این حضور نسبتاً آزاد و ارگانیک است. در دوره قاجار، حضور چشمگیر آب و گیاه، به‌طور کاملاً محسوسی - به‌ویژه در حیاط‌های اصلی - نظام هندسی نیرومندی به خود می‌گیرد و در حیاط احتمالی دوم (باغچه پشت خانه)، آزادتر پدید می‌آید.

سیاسگزاری

با سپاس از پایگاه پژوهشی شهر تاریخی میبد به‌ویژه خانم مهناز کوچکی، مدیر محترم پایگاه و همچنین تشکر از آقای محمد کارگر، دهیار محترم میبد.

منابع

- ابوبئی، رضا، مظفر، فرهنگ، ذاکر عاملی، لیلا، ۱۳۹۱، پیدایش بادگیر در خانه‌های دشت یزد- اردکان، نشریه مرمت، آثار و بافت‌های تاریخی، فرهنگی؛ دو فصلنامه علمی- پژوهشی، سال دوم، شماره سوم، بهار و تابستان.
- اسفنجاری کناری، عیسی، ۱۳۸۶، میبد شهری که هست: مجموعه پژوهش‌های تاریخ معماری و شهرسازی: سازمان میراث فرهنگی و گردشگری، اداره کل امور فرهنگی: سازمان میراث فرهنگی و گردشگری، پایگاه پژوهش میراث فرهنگی شهری تاریخی میبد.
- اسفنجاری کناری، عیسی، ۱۳۸۵، فاز دوم: خانه‌های صفوی میبد، پایگاه پژوهشی میبد؛ پژوهش معماری مسکن میبد، آرشیو اداره میراث فرهنگی شهرستان میبد.
- اسفنجاری کناری، عیسی، ۱۳۸۶، فاز سوم: خانه‌های قاجار میبد، پایگاه پژوهشی میبد؛ پژوهش معماری مسکن میبد، آرشیو اداره میراث فرهنگی شهرستان میبد.
- اسفنجاری کناری، عیسی و ذاکر عاملی، لیلا، ۱۳۸۴، قسمت اول: خانه‌های مظفری میبد، پایگاه پژوهشی میبد؛ پژوهش معماری مسکن میبد، آرشیو اداره میراث فرهنگی شهرستان میبد.
- احمدی، عزت، ۱۳۹۱، معماری اسلامی نشانه‌ای از معماری سبز، اولین همایش ملی اندیشه‌ها و فناوری‌های نو در معماری، تبریز.
- بهرامی، راحین، ۱۳۹۴، نقش حیاط و تأثیر آن در اقلیم معماری پایدار، دومین کنفرانس بین‌المللی پژوهش‌های نوین در عمران، معماری و شهرسازی، استانبول-ترکیه.
- بیگزاده شهرکی، حمیدرضا و کارگر شورکی، میثم، ۱۳۹۲، حیات شیعه و تأثیر آن بر معماری حیاط در خانه‌های سنتی یزد، نشریه چیدمان معماری، سال دوم، شماره ۳، صص ۶۸-۷۳.
- پیریایی، مهرانگیز، مفیدی شمیرانی، سید مجید، صابرزاد، ژاله، ۱۳۹۹، نقش مؤلفه‌های اقلیمی در تناسبات حیاط مرکزی در خانه‌های بومی اقلیم گرم و خشک ایران (مورد مطالعه: شهر یزد)، فصلنامه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری چشم‌انداز زاگرس، دوره ۱۲، شماره ۴۵.
- تابان، محسن، پورجعفر، محمدرضا، بمانیان، محمدرضا، حیدری، شاهین، ۱۳۹۲، تعیین الگوی بهینه حیاط مرکزی در مسکن سنتی دزفول، نشریه باغ نظر، شماره ۳۷.
- تابان، محسن، پورجعفر، محمدرضا، پورمند، حسنعلی، ۱۳۹۱، هویت و مکان؛ رویکردی پدیدارشناسانه، مجله هویت شهر، بهار و تابستان، سال ششم، شماره ۱۰.
- جمالپور، سمانه و اربابان، آرش، ۱۳۹۴، تأثیر اقلیم بر شکل‌گیری معماری خانه‌های یزد، همایش ملی معماری و شهرسازی بومی ایران، بهمن‌ماه، یزد.
- حنیف، احسان، ۱۳۹۷، مفهوم سکونت و تأثیر آن بر حیاط خانه‌های ایرانی: مطالعه موردی خانه‌های کاشان دوره قاجار، نشریه اندیشه معماری، دوره ۲، شماره ۴.
- خدابخشی، سحر، توان‌کن، آذین، شاه‌ملکی، سارا، ۱۴۰۰، گونه‌شناسی حیاط در مسکن سنتی حیاطدار شهر یزد؛ هشتمین کنفرانس ملی پژوهش‌های کاربردی در مهندسی عمران، معماری و مدیریت شهری، تهران.

- زارع، لیلا، نقی‌زاده، محمد، ۱۳۹۱، رابطه طبیعت و حیاط مرکزی (با نگاه به معماری مسکن ایرانی-کاشان)، مجله هویت شهر، دوره ۶، شماره ۱۲.
- زکی‌زاده، فرزانه، زکی‌زاده، فرحناز، ۱۳۹۴، نقش حیاط در خانه‌های ایرانی، همایش ملی معماری و شهرسازی بومی ایران، یزد، دوره ۱.
- زینلیان، نفیسه، اخوت، هانیه، ۱۳۹۶، ساختارشناسی حیاط در خانه‌های قجری اقلیم گرم و خشک و گرم و مرطوب با تمرکز بر گونه «حیاط مرکزی» (مطالعه موردی: خانه‌های یزد و دزفول)، فصلنامه مطالعات شهر ایرانی اسلامی، زمستان ۹۶، سال هشتم، شماره ۳۰.
- سلطان‌زاده، حسین، سادات‌زاده، گلناز، شهبازی، حسن، ۱۳۹۲، بررسی و تحلیل الگوهای پایداری در معماری مناطق گرم و خشک؛ مطالعه موردی شهر میبد، همایش ملی معماری پایدار و توسعه شهری، بوکان.
- صادق احمدی، مهدی، ۱۳۹۳، بنای محبوب، بررسی اصل نکاح در آفرینش معماری، رواق نظر؛ زیر نظر دکتر محمدرضا اولیاء و دکتر هادی ندیمی، ده مقاله در معماری، تهران، موسسه تألیف، ترجمه و نشر آثار هنری «متن».
- صالحی‌پور، علی، ایرج، اعتصام، مفیدی شمیرانی، سید مجید، ۱۳۹۹، بازشناسی ساختار فضای باز حیاط و تعامل آن با جداره‌های شفاف در خانه‌های تاریخی شهر اردبیل، نشریه اندیشه معماری، دوره ۴، شماره ۸.
- صنعتی، سیده، ۱۳۸۵، تأملی بر مقام حقیقی حیاط در معماری، پایان‌نامه کارشناسی ارشد. (ک. ماندگاری، ن. فرح‌زا و ه. ندیمی)، یزد: دانشکده هنر و معماری.
- صنعتی، سیده، ۱۳۹۳، حیاط، تقدیر نساخته‌ها، رواق نظر؛ زیر نظر دکتر محمدرضا اولیاء و دکتر هادی ندیمی، ده مقاله در معماری، تهران، موسسه تألیف، ترجمه و نشر آثار هنری «متن».
- طباطبایی، سیدشهاب‌الدین، پهلوان‌شمسی، فاطمه، زارع‌کمالی، حسین، ۱۳۹۳، نگاهی به معماری سنتی در میبد، اولین همایش ملی عمران، معماری و توسعه پایدار، یزد.
- فخرالدین، محمدمهدی و بهپور، زهرا، ۱۳۹۴، ارزیابی الگوی کیفی حیاط در خانه‌های معاصر یزد، کنگره بین‌المللی پایداری در معماری و شهرسازی معاصر.
- فرخ‌زاد، محمد، مدیری دوم، ایمان، ۱۳۹۳، کنکاشی در اصول طراحی فضاهای باز با توجه به پیشینه معماری و شهرسازی ایران، نشریه مطالعات شهر ایرانی - اسلامی، شماره ۱۶.
- فرقانی دنیا، شیبانی مهدی، ۱۳۸۹، نقش حیاط مرکزی در شکل‌گیری خانه‌های سنتی کاشان، نشریه تفکر معماری، شماره ۲۳.
- فرهادی، یکتا، ۱۴۰۰، بررسی نقش حیاط در معماری خانه‌های سنتی ایران، هفتمین کنفرانس بین‌المللی مهندسی عمران، معماری و شهرسازی، تهران.
- قره‌بگلو، مینو، مسگرانی، سمانه، ۱۳۹۵، بررسی سلسله‌مراتب به‌عنوان یک ویژگی برای خانه (بررسی در خانه‌های سنتی و معاصر)، کنگره بین‌المللی عمران، معماری و توسعه شهری، دوره ۴.
- کوچکی میبیدی، مهناز، کریم‌نژاد، محمدمهدی، ابوئی، رضا، ۱۳۹۶، طرح مرمت خانه سید حسین با رویکرد احیاء، پایان‌نامه کارشناسی ارشد.
- مظاهری، مجتبی، دژدار، امید، موسوی، سید جلیل، ۱۳۹۷، تحلیل نقش حیاط در ساختار فضایی خانه‌های ایرانی با بهره‌گیری از روش نحو فضا، مجله هویت شهر، تابستان، سال دوازدهم، شماره ۳۴.
- مظفر، فرهنگ، اسدپور، علی، ۱۳۹۱، نقش الگوهای شکلی و اجتماعی در ساماندهی فضاهای باز مجموعه‌های مسکونی (قیاس تجارب شهرسازی قرن بیستم و نمونه‌های ایرانی)، مطالعات شهری، تابستان، دوره ۱، شماره ۳.
- ندیمی، هادی، اولیاء، محمدرضا، ۱۳۹۳، رواق نظر؛ ده مقاله در معماری، تهران: فرهنگستان هنر.

- نیکزاده، ذاتا...، ترکزاده، امیرحسین و رحیم‌نیا، رضا، ۱۳۹۱، پژوهشی در معماری سرآب‌های شارستان شهرستان میبد، مطالعه، طرح مرمت و بهسازی سرآب‌های شارستان شهرستان میبد، مردادماه.
- وارثی، حمیدرضا، محمدی، جمال، ۱۳۹۶، ارزیابی شاخص‌های مسکن بومی در محله‌های شهر میبد، با تأکید بر عوامل مؤثر بر شکل‌گیری مسکن بومی، پژوهش‌های جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، فروردین‌ماه، دوره ۶، شماره ۱.
- یحیوی فیروزآبادی، فریبا، ۱۳۹۰، طراحی مجموعه مسکونی در حاشیه بافت تاریخی میبد، پایان‌نامه کارشناسی ارشد.
- یزدی، یاسمن، مفیدی شمیرانی، سیدمجید، اعتصام، ایرج، ۱۳۹۸، معیارهای طراحی در ساختار حیاط مرکزی و تالار تابستان‌نشین خانه‌های قاجار یزد، نشریه مطالعات هنری اسلامی، دوره ۱۵، شماره ۳۴.
- [URL1: gotoyazd.com](http://gotoyazd.com)

Original Research Article

The Evolution of Courtyard in Historical Houses of Meybod (Periods of Al-Mozaffar, Safavid, and Qajar

Fahimeh Mohebbi¹, Somayeh Omidvari^{2*}, Hamid Reza Beigzadeh Shahraki³

1- M.Sc. in Architecture, Department of Art and Architecture, Science and Arts University, Yazd, Iran

2- Associate Professor, Department of Art and Architecture, Science and Arts University, Yazd, Iran

3- Assistant Professor, Department of Architecture and Urban Planning, National University of Skills (NUS), Tehran, Iran

 [10.22034/ahdc.2026.22692.1848](https://doi.org/10.22034/ahdc.2026.22692.1848)

Received:
May 23, 2024

Accepted:
April 26, 2026

Keywords:
Courtyard,
Evolution,
Historical
Houses, Al-
Mozaffar,
Safavid, Qajar,
Meybod

Abstract

This article discusses the evolution of courtyard in the historical houses of ancient city of Meybod during the three periods of Al-Mozaffar, Safavid, and Qajar. Courtyards, as one of the main and key components of houses in the architecture of these periods and a significant part of Iranian architectural history, have played an important role in shaping living spaces and social interactions. Considering the hot and dry climate of Yazd region, the design of courtyards provides comfort for residents while allowing natural ventilation and adequate light. Here a descriptive, analytic and comparative approach have been used that stands on field data and empirical studies. 48 case studies have been chosen of which 12 houses studied in details. The result indicates that courtyards function not only as spaces for daily living but also as a focal point for social interactions. The design of central courtyard, featuring elements such as water Hous, Baqcheh, and shade structures, provides a pleasant environment for residents. Furthermore, these spaces have been able to meet various human needs with their high flexibility while maintaining their significance in Iranian architecture. Ultimately, this research presents a comprehensive overview of the role of courtyard in historic houses of the city of Meybod in terms of geometry, location, orientation, the presence of natural elements, and the overall ratio of filled to empty spaces in the three studied periods, offering a comparative analysis.

E-ISSN: [2645-372X](https://doi.org/10.22034/ahdc.2026.22692.1848) /© 2023. Published by Yazd University This is an open access article under the CC BY 4.0 License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

